

# Možnosti školy v ovlivňování hodnotové orientace dětí

Pavel Luža

---

Bakalářská práce  
2013



Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně  
Fakulta humanitních studií

---

  
INSTITUT  
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně  
Institut mezioborových studií Brno  
akademický rok: 2011/2012

## ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Pavel LUŽA**  
Osobní číslo: **H108171**  
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**  
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Možnosti školy v ovlivňování hodnotové orientace dětí**

### Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na základní pojmy a kategorie hodnot;
- na možnosti výchovy a vzdělávání k hodnotám;
- vliv prostředí na utváření hodnot;
- součástí práce bude výzkum u žáků 9. tříd ZŠ, který se bude zaměřovat na zjištění hodnot, které uznávají a do jakého pořadí je stavi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Březinka,W. Filosofické základy výchovy. Praha: Zvon, 1996

Čáp,J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: ISV, 1996

Kraus,B. Poláčková, P. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2002

Průcha,J. Moderní pedagogika. Praha: Portál, 2002

Střelec,S.et.al. Kapitoly z teorie a metodiky výchovy. Brno: Paido, 1998

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:	<b>Mgr. František Sýkora</b> Katedra sociální pedagogiky
Datum zadání bakalářské práce:	<b>16. března 2012</b>
Termín odevzdání bakalářské práce:	<b>30. dubna 2013</b>

V Brně dne 16. března 2012

  
prof. PhDr. Pavel Měhlpachr, Ph.D.  
vedoucí katedry

  
PhDr. Milošlav Jůzl, Ph.D.  
vedoucí katedry

## PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby <sup>1)</sup>;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 <sup>2)</sup>;
- podle § 60 <sup>3)</sup> odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 <sup>3)</sup> odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Pavel Luza  
.....  
Jméno, příjmení studenta

V Brně 29.3.13  
.....

Luza P.  
.....  
Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevyděláčně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla za výdělkem jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídnou k výši výdělkem dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

## **ABSTRAKT**

Bakalářská práce s názvem Možnosti školy v ovlivňování hodnotové orientace dětí se zabývá výchovou a tvorbou hodnotové orientace u dětí v průběhu předškolní i školní docházky. V teoretické části je vymezen pojem hodnota, význam tohoto pojmu a způsob výchovy k osvojení žádoucích hodnot. Poslední kapitola obsahuje, jak prostředí pomáhá, nebo znesnadňuje utváření hodnot. V praktické části se dozvídáme jaké hodnoty děti upřednostňují, jak tráví volný čas a jestli jsou schopné pomoci druhému v nouzi. Tyto informace byly zjištěny pomocí dotazníkového šetření.

Klíčová slova:

Hodnoty, hodnotová orientace, etika, morálka, mravnost, charakter, socializace, rodina, škola, osobnost pedagoga, výchova, návyky, vlastnosti, prostředí a volný čas.

## **ABSTRACT**

This bachelor's work "School Impact on Children's Value Orientation" explores the circumstantial influences and formation of children's value orientation in their pre-school and school age. The theory section defines the term "value" and child raising methods impacting a choice of desired values. The last chapter reflects on how the environment assists or negatively impacts value formation. In the practical part we learn about the values children prefer, how they spend their free time and whether they are capable of helping each other in the situation of distress. The information was compiled based on a survey.

Key words :

Values, value orientation, ethics, morals, virtue, character, social skills, family, school, teacher's persona, raising up a child , habits, personality, environment, free time.

## **PODĚKOVÁNÍ**

Velmi děkuji panu Mgr. Františku Sýkorovi, za trpělivost a odbornou pomoc při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat mým nejbližším za morální podporu a trpělivost, kterou mi projevili při zpracování mé bakalářské práce.

## **PROHLÁŠENÍ**

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

## OBSAH

Úvod .....	8
<b>I. TEORETICKÁ ČÁST .....</b>	<b>10</b>
<b>1 Vymezení pojmu hodnota .....</b>	<b>11</b>
1.2 Kategorie hodnot .....	11
1.2 Etika.....	13
1.3 Morálka a mravnost.....	15
1.4 Charakter a odvaha .....	18
<b>2 Výchova k hodnotám.....</b>	<b>19</b>
2.1 Příklady z našich dějin.....	19
2.2 Mravní výchova a formování osobnosti .....	23
2.3 Vyučovací hodiny směřující k ovlivňování hodnotové orientace .....	35
2.4 Osobnost pedagoga.....	45
<b>3 Vliv prostředí na utváření hodnot.....</b>	<b>52</b>
3.1 Životní prostředí .....	52
3.2 Rodinné prostředí .....	58
3.3 Kamarádi a vrstevníci.....	65
3.4 Zájmová činnost .....	69
<b>II. PRAKTICKÁ ČÁST .....</b>	<b>75</b>
<b>4 Výzkum.....</b>	<b>76</b>
4.1 Příprava výzkumu.....	76
4.2 Dotazník .....	78
4.3 Zhodnocení výsledků.....	89
<b>Závěr .....</b>	<b>93</b>
<b>Resumé .....</b>	<b>95</b>
<b>Seznam použité literatury .....</b>	<b>96</b>
<b>Seznam příloh.....</b>	<b>98</b>

## Úvod

Hodnoty a hodnotová orientace je tématem mnoha diskusí, ať už se jedná o oblast školní výchovy, nebo celkově o naši společnost. Jedná se o záležitosti, které nám pomáhají orientovat se ve světě kde žijeme, rozhodovat se v určitých situacích a je proto zřejmé, že jde o velmi závažné téma, které je nutné řešit. Dochází ke střetům hodnotových soustav, okolní svět se plní různými možnostmi a je naprosto běžným jevem, že dochází k odvracení pozornosti od podstatných hodnot. Lidé se častěji zaměřují na materiální stránku života, štěstí hledají v majetku a penězích. Jsou schopni pro získání majetku jednat i proti mravním zásadám, které by v lidské společnosti měly platit. Nemůžeme se potom divit, když naše děti u nás takové chování vidí, že ho od nás přebírají. Je potom na místě označovat nastupující generaci, tedy naše děti za lidi, kteří si ničeho neváží? Kritice je podrobována i situace na politické scéně, otázka ovšem zní, není politická scéna odrazem stavu naší společnosti?

Bakalářská práce „Možnosti školy v ovlivňování hodnotové orientace dětí“ se věnuje tomu, jakým způsobem lze ovlivňovat hodnotovou orientaci dětí, co vše a jakým způsobem ovlivňuje její utváření. Hodnoty se v člověku utváří především v dětství a proto jsem si zvolil právě toto téma, protože mne samotného zajímalo, jakým způsobem k tomuto dochází a jak přistupovat k této záležitosti, aby si dítě osvojilo správným způsobem žádoucí hodnoty a dovedlo se v této oblasti orientovat. Jednou budu mít i já děti a rád bych vychoval člověka s pevnými morálními zásadami, které bude uznávat správné hodnoty a chovat se podle nich za každé situace, i když to pro něj bude znamenat nepříjemnosti.

Cílem této bakalářské práce bylo popsat hodnotový systém, jakým způsobem může škola působit na utváření hodnotové orientace dětí, jakou roli v tomto procesu hraje rodina a vše ostatní s čím dítě přichází do kontaktu. V teoretické části jsou uvedeny příklady z našich dějin, jakým způsobem se dítě formuje, aby přijalo za své hodnoty, které jsou důležité pro život, jakým způsobem má výchovný pracovník postupovat při formování dítěte a jaký by měl být tento pracovník. Dále zde je popis činitelů, které souvisí s hodnotovou výchovou a jakým způsobem tuto výchovu umocňují, nebo snižují. Materiály, z kterých bylo čerpáno jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Praktická část práce obsahuje výzkum pomocí metody dotazníku, který byl uskutečněn mezi žáky



devátých tříd na ZŠ Morávková Vyškov – Dědice. Předmětem výzkumu bylo zjišťování žebříčku hodnot, způsob trávení volného času, míry prosociálního chování, a to u dětí z úplných rodin, i u dětí žijících jen s jedním rodičem. V této bakalářské práci, je skloňována hodnota, hodnotová orientace a pojmy s tím spojené v mnoha pádech. Jedná se o záležitosti, zvláště pak ve vztahu k dětem, které jsou velmi složité. V této práci nedošlo k obsažení všeho, co se této problematiky týká, ale základ je srozumitelnou formou vyložen.

## **I. TEORETICKÁ ČÁST**

# 1 Vymezení pojmu hodnota

Obecně je hodnota vyjádření něčeho, co má nějakou cenu. Pro někoho je hodnotou majetek, pro jiného láska a pro další například vlast a domov, pravda, čest, nebo odvaha. Jinak řečeno, jde o to, co k životu nezbytně potřebujeme, co je užitečné, ale může se jednat i o věci, které ctíme, čeho si vážíme, co milujeme. Tak jak se lidé od sebe liší tím, které hodnoty uznávají, tak jsou rozdílné kultury, rodiny, spolky, profese, státy, církve a jiné. Hodnotou je to, co uspokojuje potřebu konkrétního subjektu.

## 1.2 Kategorie hodnot

### Rozdělení hodnot

**Hodnoty vitální** – Jsou to potřeby nezbytné pro život. Například potřeba tepla, bezpečí, spánku, objevování, manipulace, něhy ochrany, péče. Touha udržet a zlepšovat život je nejsilnější.

**Hodnoty sociální** – Patří sem potřeby družít se, vztahů s ostatními lidmi, uplatnit se, mít úspěch, být uznáván, oceňován, milován. Tyto potřeby jsou základem pro humanizaci.

**Hodnoty vyšší** – Vycházejí ze základních lidských potřeb, které máme společné se zvířaty, ale liší se způsobem jejich uspokojování. Například potřeba ukojit hlad. Člověk i zvíře mají tuto potřebu stejnou, ale člověku nestačí se jen nějak najíst. Potřebuje jíst kulturně, mít stravu upravenou a rozmanitou, nezávisle na ročním období, v příjemném prostředí a podobně.

**Hodnoty civilizační** – stát, rodina, řeč, písmo, technika, kolektivní zkušenost atd. Tyto hodnoty zbavují člověka absolutní závislosti na přírodě. Autentický člověk volí takové hodnoty, aby dosáhl rovnováhy mezi společností a přírodou. K tomu je ale zapotřebí kultivace, učení a vzdělání.

**Hodnoty duchovní** – Náboženství, světový a životní názor, morálka, estetika, umění. Od tohoto se odvíjí potřeba smyslu a řádu života, dobra, krásy, svobody atd.

Z výše uvedeného je jasné, že hodnoty a potřeby mají velmi úzkou spojitost. Americký psycholog A. H. Maslow sestavil hierarchii lidských potřeb. Podle jeho teorie má člověk pět základních potřeb. Sestavil je do pyramidy od nejnižších po ty nejvyšší potřeby. Pokud člověk uspokojí potřebu nižší, nastane potřeba uspokojit potřebu vyšší.

Po naplnění fyziologických potřeb, které mají nejvyšší prioritu, narůstá potřeba jistoty. Po uspokojení fyziologických potřeb a potřeb bezpečí, přicházejí sociální potřeby, složené především z citových vztahů. Následně pak přicházejí potřeby uznání, úcty, seberealizace a transcendence. Nebezpečí lidstva tkví v tom, že některé hodnoty se mohou dostat do sváru mezi sebou.<sup>1</sup>

Hierarchie lidských potřeb – A.H.Maslow

<b>POTŘEBA TRANSCENDENCE</b> (duchovní potřeby)
<b>POTŘEBA SEBEREALIZACE</b> (tvořivost, zájem o řešení problémů, jiné lidi a život, zvnitřněná etika)
<b>POTŘEBY UZNÁNÍ A ÚCTY</b>
<b>POTŘEBA LÁSKY, PŘIJETÍ A SOUNÁLEŽITOSTI</b> (potřeba přátelství vztahu a rodiny)
<b>POTŘEBA BEZPEČÍ A JISTOTY</b> (ochrana před násilím, morální a fyziologická jistota, jistota rodiny, zdraví, zaměstnání a příjmu)
<b>ZÁKLADNÍ FYZIOLOGICKÉ POTŘEBY</b> (dýchání, jídlo, spánek, pití, rozmnožování, tělesná integrita, vyměšování)

**Psychologický slovník přináší další možné dělení hodnot takto:**

1. Je zde uvedeno, že hodnoty lze dělit v obecné rovině na:

**pozitivní**, tj. to, co je žádoucí,

**negativní**, tj. to, co je nežádoucí,

**absolutní**, tj. dobro, zlo, ctnost, neřest,

**relativní**, tj. závislé na něčem nebo něčím podmíněné,

**přímé**, tj. bezprostředně uspokojují potřeby, zájmy, atd.,

**nepřímé**, tj., s jejíž pomocí lze uspokojit potřebu přímou.

2. Dále se zde uvádí, že hodnoty se dají dělit podle obsahu na:

**estetické**, tj. estetické osvojování si světa,

**etické**, tj. to, co je dobré a co špatné,

**logické**, tj. to, co je racionální aj.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Střelec, Stanislav. et.al. Kapitoly teorie a metodiky výchovy I. Brno: Paido, 1995, s. 18 - 20.

<sup>2</sup> Hartl, P. Hartlová, H. Psychologický slovník. 1. vyd. Praha : Portál, 2000, s. 192.

## 1.2 Etika

Etika je disciplínou praktické filosofie, která se zabývá teorií morálky a jejími normami. Zkoumá hodnoty a principy, které usměřují lidské chování v situacích, kdy existuje možnost volby prostřednictvím svobodné vůle. Klasifikuje konání člověka z hlediska dobra a zla. Na rozdíl od morálky, která je blíže konkrétním pravidlům, se etika snaží najít společné a obecné základy, na nichž morálka stojí, popř. usiluje morálku zdůvodnit. V etice má významnou roli svědomí. Svědomí je zcela univerzálním činitelem a vytváří základ mravní argumentace napříč všemi kulturami. Jde o vnitřní hlas, který se ozývá, pokud člověk zvažuje něco způsobit, nebo již způsobil. Je propojeno se schopností dívat se na sebe samého jinými očima (sebereflexe). Svědomí je tedy podstatným znakem lidské osoby. Neurofyziologické souvislosti fungování svědomí se zkoumají.

Etika je spjata s pojmy existence dobra, svědomí(možnost poznání dobra), svobodná vůle(možnost konat dobro), povinnost konat dobro.

**Existence dobra:** každý z nás nějakou etiku používá, každý nějakým způsobem určuje, co je dobro a co zlo. Každá snaha o klasifikaci toho, co je dobré a co zlé nás přivádí na otázku, jestli je to rozlišení správné.

**Svědomí:** každý má ponětí o tom, co je dobré a co špatné, neboť od dětství je nám vtlučeno, co je dobré a co špatné, svědomí by se tedy dalo označit za naučený reflex.

**Svobodná vůle:** člověk má svobodnou vůli, vždy se může rozhodnout, není tudíž obhajoby.

**Povinnost konat dobro:** každý člověk nejen, že může konat dobro, ale měl by, protože člověk konající zlo v očích druhých ztrácí lidskost. Konat dobro a být charakterní má smysl. Dobro je jednou ze zásadních lidských hodnot. Mít charakter je důležité pro život. Každý má rád kolem sebe lidi na které se může spolehnout, může jim věřit, respektuje normy a odlišnosti druhých lidí a jejich názory a to i v situaci, kdy to pro něj nemusí být výhodné. Charakternost je důležitá i pro člověka samotného, vždyť jen člověk si může sám sebe vážít. Děláme věci za které se můžeme sami před sebou, nebo ostatními stydět, ale je zde právě etika, která nám ukazuje cestu za ideálem žití.

## **Rozdělení přístupů etiky**

**Deskriptivní etika** – jedná se o popis mravních hodnot a soudů, které platí v dané společnosti. Není zde stanoveno, co je dobré a co špatné, pouze popisuje stav společnosti.

**Metaetika** – analyzuje jazyk, kterým jsou morální soudy a etické výroky pronášeny.

**Normativní etika** – stanovuje, co je morálně správné a co nikoli.

**Aplikovaná etika** – řeší praktické otázky, při rozhodování se, co je etické. Například lékařská etika.

**Etika autonomie** – tento přístup označuje za morální to, o čem jsme absolutně vnitřně přesvědčeni, ale máme za to také absolutní zodpovědnost. Opěrným bodem je zde lidský rozum, svědomí a svoboda. Patří sem Kantova etika a jeho kategorický imperativ. - Jednej tak, jak chceš, aby jednali i ostatní.

**Etika odpovědnosti** – tento přístup je zavazující k druhému, protože i na světě jsme díky druhým. Druhý je víc, než osobní svoboda, je třeba se o druhého starat, i když to není opětováno. Nejvyšší morální hodnotou je v tomto přístupu, vztah k druhému.

## **Základní pojetí etiky**

**Relativistické** – nelze srovnávat dvě situace, protože nejsou a nemohou být stejné (jiný časový úsek, jiní lidé, jiné prostředí....) a tak je vše relativní.

**Absolutistické** – vytváření myšlenkového rámce, podle kterého lze tvrdit, že je něco vždy správné, nebo vždy špatné.

### 1.3 Morálka a mravnost

Slovo morálka převzato z latinského moralitas – správné chování. Jedná se o ucelenou představu správného chování a jednání lidí ve společnosti. Na rozdíl od zdvořilostních pravidel se zabývá závažnými a podstatnými věcmi. Od práva se liší tím, že morální normy nelze soudně vymáhat a za jejich porušení neexistují tresty. Morálku můžeme vnímat jako soubor principů, které vycházejí z posuzování toho co je dobré a co zlé v dané společnosti.

Mravnost může leckomu splývat s morálkou. Ta ovšem obsahuje mravní zásady a názory na to, co je dobré a co špatné. Mravnost je pojem užívaný pro jednání, které je vnímáno jako správné, vhodné a dobré.

Každé historické období, každá epocha a společenství má svou soustavu obecně uznávaných a vyžadovaných způsobů chování a hodnocení. V dávnověku si člověk představoval, že nám magické síly, bytosti a živly určují, jak se máme chovat. Co je dovoleno a co zakázáno. V různých náboženstvích je heteronomní morálka plně rozvinuta. Nejvyšší autorita dala najevo lidem svou vůli prostřednictvím vyvoleného. Mojžíš zvěstoval přikázání po té, co sestoupil z hory Sinaj a vyryl je do kamene jako zákon. Prorok Mohamed kázal to, co mu bylo sděleno Alláhem prostřednictvím archanděla Gabriela. Byly stanoveny mravní normy, příkazy a zákazy, které platí vždy a všude. Ale i tyto byly plně rozporů. Například Jahve žádal po lidech „nezabiješ“ na straně jedné a na druhé straně vybízel k dobývání země zaslíbené a neživit při tom děti, žen ani starců. Je také patrný vývoj toho co je mravné a morální. V jedné historické etapě je něco žádoucí a druhá to ztrácuje. Příkladem může být třeba otrokářství. Ve starém Římě bylo běžné, že občan vlastnil otroka a mohl ho i zabít. Dnes je vlastnictví člověka zcela nepřípustné.

#### **Základní rozdělení morálky**

**Autonomní morálka** - normy si stanovuje člověk sám.

**Heteronomní morálka** – normy jsou přijímány zvenčí.

**Význam pojmu morálka:**

- **Normativní význam** – co je dle vnitřního přesvědčení správné a co ne, zásady hodnocení lidského chování.
- **Popisný význam** – popis toho co společnost považuje za správné a co nikoli, tedy toho jakými pravidly se konkrétní společnost řídí.

Nikdo nechce být okrádán, je ale správné odsoudit a trestat člověka, který například nemá peníze a umírá hlady, za to, že snědl a nezaplatil chleba? Z tohoto pohledu, je správné nastavit tzv., univerzální morálku? Nicméně zlaté pravidlo morálky, které se objevuje v několika variantách i v bibli a v náboženských knihách rozličných náboženství zní „nečiň to, co nechceš aby bylo činěno tobě“. Dle mého názoru existují morální normy, které je nutné dodržovat bez ohledu na rasu, náboženské vyznání, státní příslušnost, společnost či kulturu.

Morálka nás odlišuje od ostatních obyvatel této planety. Podle míry kvality a vyspělosti morálky se odvíjí kvalita společenského života. V dnešním světě se bohužel právě morálkou ohání i lidé, kteří žádnou morálku nemají, většinou kvůli získání nějakého zisku. Morálka je jednání ve jménu společenského dobra a ne dobra jednotlivce, je to stupnice hodnot, kterou vytvořila společnost. Pokud ovšem budou na prvních místech peníze a osobní prospěch, těžko dojdeme k nějaké změně. Pořadí hodnot ve společnosti tvoří základ morálky, je proto velmi těžké někoho přesvědčovat ke změně, když byl od dětství vychováván v tom, že to jsou peníze, které mu přinesou štěstí a k jejich získání se není nutné ohlížet na druhé a jejich poškozování v honbě za vlastním prospěchem je vlastně v pořádku.

Ve světě, kde vládnu masmédiá, pokládáme za idol a vzor různé sportovce, herce, zpěváky a politiky. Některé tyto celebrity se ovšem mnohdy chovají podle těchto hodnot, nebo daleko hůř. Novináři, kterých náplní práce je sledování celebrit, se mnohdy chovají jako hyeny, které štvou svou oběť, dokud nepadne. A pokud neobjeví nic, co by se dalo zveřejnit a prodat, tak si nějaký příběh upraví, nebo vymyslí. Měli bychom dávat najevo nesouhlas a odsuzovat jednání té hrstky nemorálních, že o něco takového nikdo nestojí a lidskost a ohleduplnost jsou stále víc, než peníze a popularita. Co se týká sportu, tak v našich zeměpisných šířkách, je takovým člověkem například bývalý kapitán pražské fotbalové Sparty pan Řepka. Ten ve jménu sportu je schopen napadnout a téměř zmrzačit protihráče a ještě má odvalu hlásit se o „místo“ garanta sportovní spravedlnosti. Takový



člověk si nezaslouží a nesmí být přece vzorem pro naše děti a společnost. Jak je možné, že takový člověk se těší zájmu médií a působí coby vrcholový sportovec?

Při pohledu na naši politickou scénu, se každý z nás musí cítit jako v zemi za zrcadlem. Daně platíme ve srovnání s jinými zeměmi neúměrně velké vzhledem k našemu platu, sociálních jistot však ubývá. Kam se vždy podějí peníze od daňových poplatníků? Jestli on ten zakopaný pes nebude v tom, že máme například nejdražší dálnice na světě, nakupují se předražená bojová vozidla a tak by se dalo pokračovat dál. Logická úvaha by byla, že čím dražší nakoupeno, tím kvalitnější věc. Ovšem při pohledu na naše dálnice po několika měsících provozu a při zjištění, že bojová vozidla se po roce provozu stala nepojízdná, tato úvaha bere za své. Napadá mne jediná možnost, kam přišly ty „naše“ peníze... Obávám se, že naše politická scéna se řídí vším možným, ale jakákoliv morálka to není. Tito lidé zapomněli proč tam jsou a kdo je platí. Náš právní systém by se dal označit za systém, který nahrává nepoctivcům a poctivý občan se práva dovolá jen zřídka. Že by to bylo podmíněno tím, kolik má kdo peněz na právníka? Otázkou je, jestli je problém v systému, v těch kdo ho vytvořili, nebo v nás, v občanech této země...

Totalitní režim a život v něm je podrobován velké kritice ve spoustu ohledech. Mnohdy jsou i relativně oprávněné, ale pokud porovnáme, jak se k sobě chovali lidé tenkrát a jak teď, tak si nejde myslet, že posun naší společnosti je v tomto ohledu posunem vpřed. Lidé se víc družili, trávili spolu více času, panoval pocit sounáležitosti, pomoci, porozumění a zdvořilosti. Našli se určitě i negativní výjimky, ale dnes jsou výjimky spíš ty pozitivní. Dřívější režim nám nastavil morálku, která nás spojovala proti společnému nepříteli. Je potřeba si uvědomit, že i dnes máme společného nepřítele, kterým je lhostejnost, nezájem, sobeckost a pokrytectví.

V každé společnosti jsou chudí a bohatí, ti bohatí potřebují chudé, aby zajistili chod společnosti a chudí potřebují ty bohaté, aby byla zajištěna poptávka po jejich službách. Není tedy možné, aby se někdo povyšoval na druhého, jen proto, že má peníze. Je třeba naučit se žít spolu v souladu, tolerovat se a pomáhat si.

## 1.4 Charakter a odvaha

Charakter se odvíjí od vytrvalosti, sebeovládání a svědomí. Je to něco, čím se odlišujeme, je to jakási kostra osobnosti. Dalo by se říci, že se jedná o povahu, soubor podstatných a stálých rysů osobnosti. Někdy se slovo charakter člověka zaměňuje za pojem osobnost, která je morálně vyspělá. Pokud budeme chtít mluvit o někom, jako o charakterním, budeme mluvit o člověku, který má pevné morální zásady a jedná podle nich vždy a ve všech situacích. Takový člověk jedná podle svého přesvědčení a ne podle toho, jestli bude mít ze svého konání prospěch. Je to člověk čestný, drží slib a nemění své názory a postoje ani, když lidé v jeho okolí mají názor jiný. Pokud je člověk věrný sám sobě, tak musí být každému jasné, že nezradí ani svého přítele.

Pod pojmem odvaha si může každý představit něco jiného. Pro někoho je odvaha pohybovat se ve výškách bez jakéhokoliv jištění. Pro druhého to může znamenat pouhý hazard ze životem a odvahu spatřuje například v tom být charakterní za situace, kdy mu jeho postoj a názor může zkomplikovat život, nebo o život může přijít.

Odvahu být charakterní projevili například lidé, kteří byli mučeni nacisty, nebo komunisty a donucováni tak například zradit své známé a spolubojovníky, pod pohrůžkou násilí, nebo smrti a přece nezradili, i když je to nakonec stálo život.

Několika málo lidem, kteří se projevili v mezní situaci jako charakterní je věnována následující podkapitola

## 2 Výchova k hodnotám

### 2.1 Příklady z našich dějin

Naše dějiny jsou plné příkladů lidí, kteří ukazovali svým jednáním a činy své mravní hodnoty. Jsou to například výrazné osoby, které působily v českém národním obrození – F. Palacký, B. Němcová, K. H. Mácha a jiní.

Také náš první prezident T. G. Masaryk, byl vzorem ctnostného a čestného člověka, ale i novodobější dějiny jsou plné lidí s pevnými morálními zásadami, i když jsou pro širší veřejnost bezejmenní. Jedná se o lidi, kteří byli stíháni totalitními režimy, ať už to bylo za protektorátu Čechy a Morava, nebo v době vlády komunistické strany.

Uvedme několik málo příkladů z našich dějin, kdy lidé pro své přesvědčení položili i svůj život.

#### **Jan Hus (1371 – 6. 7. 1415)**

Je znám především, jako největší český reformátor. Zreformoval český pravopis, zasloužil se o překlad bible do českého jazyka a o vydání Kutnohorského dekretu, kterým se rušila převaha německých profesorů na Karlově univerzitě, kde studoval a od roku 1409 byl rektorem. Jeho reformátorské úsilí, ale především tkvělo ve snaze o nápravu křesťanské církve a společnosti. Podle jeho učení by měla mít církev apoštolské poslání a měla by být zbavena svého obrovského majetku, který církev často neprávem nabyla. Jeho názory byly také v rozporu s dogmatickým výkladem víry, který byl reprezentován papežem, a tak se pochopitelně znelíbil vysokým představitelům církve. Jan Hus se stále častěji dostával do sporů s ideovými protivníky, německými mistry na univerzitě a českou církevní hierarchií. V roce 1412 byla nad mistrem Janem Husem vynesena klatba, odešel z Prahy a postupně přebýval na Kozím Hrádku v Sezimově Ústí a na hradě Krakovci u Rakovníka. Měl podporu vlivných kruhů i krále Václava IV, který se od něj později, na rozdíl od královny odklonil. Ve stejném roce vystoupil proti kupčení s odpustky a dva roky na to odjel na pozvání císaře Zikmunda na koncil do Kostnice, kde měl obhajovat své učení. Byl zde prohlášen za kacíře a také zbaven kněžské hodnosti a odsouzen k smrti upálením. I když to pro něj znamenalo jistou smrt, tak své učení odmítl odvolat. 6.července

1415 byl upálen a jeho popel vhozen do Rýna, aby po něm nezůstala žádná památka. Jeho mučednická smrt pozvedla vlnu odporu, který přerostl v období husitských válek.

Jan Hus se stal symbolem boje za spravedlnost a jednou z největších osobností českých dějin.

### **Štábní kapitán Václav Morávek (1904 – 21. 3. 1942)**

V předválečném období působil jako velitel dělostřelecké baterie v Olomouci, roku 1939 po zřízení protektorátu Čechy Morava, byl demobilizován a pracoval jako úředník na pracovním úřadě v Kolíně. Ještě téhož roku odešel do ilegality a s jinými vlastenci, kteří se nechtěli smířit s okupací, založili odbojovou skupinu „Obrana národa“. Společně s pplk. Mašínem a pplk. Balabánem vytvořil legendární zpravodajsko-sabotážní skupinu, která byla později nazývána „Tři králové“. Byl vynikající střelec a pro skupinu proto nepostradatelný. Byl rovněž náruživým křesťanem. U sebe měl vždy dvě pistole ráže 9 mm. a bibli, z které si často četl. Jeho motto znělo „věřím v boha a své dvě pistole“.

Morávek byl znám svou odvahou a svérázným smyslem pro humor, což způsobovalo nepříčetnost úředníků gestapa. Jednou například navštívil kavárnu, kam rád chodíval komisař gestapa Oskar Fleischer, v přestrojení za jeho kolegu a požádal ho o zapálení doutníku. Poté poslal Fleischerovi vzkaz, že se s Balabánem a Mašínem vsadil o 200,- Kč, že si od něj nechá připálit doutník, které vyhrál. Komika je v tom, že právě Fleischer byl osobně zodpovědný za dopadení skupiny „Tři králů“. Navíc si pak k němu chodili jeho kolegové z úřadu připalovat doutníky. To ho tak rozzuřilo, že vyběhl na ulici a pozatýkal několik kolemjdoucích, které pochopitelně pak musel propustit. „Tři Králové“ vydávali i časopis „V boj!“, který nechali posílat do sídla gestapa v Praze.

Morávek se vždy dovedl prostřílet a utéct, i v situacích, které se zdály zcela bezvýchodné. 13. května 1941, vysílal s pplk. Balabánem a čet. Peltánem, depeši do Londýna a byli zaskočeni gestapem, pplk.. Mašín byl těžce raněn a Morávek musel svého přítele a odbojového spolupracovníka ponechat svému osudu. Podařilo se mu i s Peltámem spustit se po ocelovém lanku z okna, ve čtvrtém patře na dvůr, při čemž si ale uřízl ukazováček pravé ruky a přepadovému oddílu gestapa utéct. 20. prosince 1941, kdy gestapo Morávka obklíčilo v domě v Karlově ulici v brzkých ranních hodinách, kdy ještě spal, se dovedl prostřílet a ještě při svém útěku pěstí srazil několik gestapáků k zemi. Morávkovi podrazilo jeho sebevědomí, že musel svého přítele ponechat bez pomoci a bral to jako své osobní selhání. Gestapo začalo systematicky vyvražďovat všechny účastníky

odboje a síť kontaktních osob a úkrytů se dramaticky zmenšovala. To vše šlo ke konci Morávkovi činnosti.

Štábní kapitán Václav Morávek, hrdina protinacistického odboje, bojoval opravdu až do posledního dechu. Padl v dramatické přestřelce s gestapem 21. března 1942 v Praze na Prašném Mostě.

### **Operace Anthropoid**

V předvečer druhé světové války došlo k rozbití tehdejšího Československa na Podkarpatskou Rus, o kterou se postarali naši tehdejší východní sousedé, Slovenskou republiku, která se stala vazalskou republikou Třetí říše a Protektorát Čechy a Morava, který byl v podstatě kolonií Třetí říše.

V Protektorátě existoval systém státní správy, ta byla ale podřízena Úřadu řííšského protektora. Nejprve tento úřad zastával Konstantin von Neurath, ten se ale Hitlerovi zdál nepříliš důrazný a neúspěšný v potlačování odporu Čechů. Ve funkci zůstal až do roku 1943, ale již roku 1941 byl pověřen řízením protektorátu rázný SS-Oberstgruppenführer Reinhard Heydrich. Z toho plyne titul Zastupující řííšský protektor. Po jeho nástupu se zostřil boj proti domácímu odboji. Došlo k přitvrzení metody cukru a biče, kdy poslušní měli dostatek potravin i těch lepších a neposlušní byli bez skrupulí trestáni. Heydrich byl spoluautorem koncepce vyčištění středoevropského prostoru od Židů, Slovanů a všech ostatních, kteří byli označeni za podlidi. Předsedal konferenci, na které se rozhodlo o konečném řešení v otázce Židů, kdy jich mělo být zlikvidováno asi 11 miliónů.

Odboj rozhodl o odstranění tohoto tyрана. Na přípravě akce se spolupodílel jak domácí, tak zahraniční odboj. Domáci měl znalosti poměrů a mohl poskytnout zázemí před i po akci, zahraniční poskytl výbavu, včetně výtečně vycvičených bojovníků. Po odstranění Reinharda Heydricha došlo k několika událostem a závěrům.

Na jeho místo nastoupil SS-Obersztgruppenführer Kurt Daluege, který rozpoutal teror proti obyvatelstvu protektorátu, jako mstu za smrt Reinharda Heydricha. Jeho jméno je spojeno s vypálením Lidic a Ležáků a popravami 1400 vlastenců. Později bylo právě z tohoto důvodu provedení atentátu hodnoceno, jako akce bez smyslu, která stála spoustu lidí život. Pravda je taková, že po provedení této akce spojenci přehodnotili svůj postoj k exilové československé reprezentaci a Mnichovská dohoda byla zrušena. Navíc Reinhard Heydrich byl zastáncem likvidace Slovanského národa, takže za jeho vedení protektorátu, by došlo k daleko většímu masakru.

S vědomím důležitosti úkolu, se skupina Anthropoid společně se skupinami Silver A a Silver B spustila na padácích do protektorátu v oblasti obce Nehvizdy u Prahy, přestože místo původního seskoku bylo 100km vzdálené město Ejpovice u Plzně. Podle plánu došlo ke spojení s místním odbojem v Praze, který přesvědčil výsadkáře, aby jim byli nápomocni v navádění anglických bombardérů na Škodovy závody, přestože měli výslovně zakázáno provádět jakoukoli jinou činnost, než přípravu na atentát a podávat i místnímu odboji jakékoli informace o připravované akci. Místní odboj vytušil o co se jedná a snažil se přesvědčit Londýn o odvolání akce s odůvodněním, že vzniknou rozsáhlé represálie proti místnímu obyvatelstvu, avšak neúspěšně. Výsadkáři měli na zvažení, jestli se terčem atentátu stane K. H. Frank, E. Moravec, nebo Reinhard Heydrich. Po zvolení cíle započali přípravu ve spolupráci s učitelem Janem Zelenkou.

27. května 1942 Skupina Anthropoid, která byla složena z rtm. Gabčíka a rtm. Kubiše za pomoci rtm. Valčíka ze Silver A a npor. Opálky ze skupiny Out distance, zaútočili na vozidlo projíždějícího Reinharda Heydricha. Gabčíkovi ve chvíli, kdy vběhl před vozidlo selhal samopal, ale Kubiš neváhal a vhodil na vozidlo nálož vytvořenou z protitankového granátu. Střepina zasáhla svůj cíl a Zastupující říšský protektor na následky svého zranění i přes veškerou péči lékařů umírá. Atentátníci uprchli a schovali se do připraveného úkrytu v kryptě kostela Cyrila a Metoděje. Nacisté začali okamžitě s pátráním, zatýkáním, výslechy a popravami. Gestapo nemělo žádnou stopu, která by vedla k atentátníkům. Bohužel díky zradě rtm. Karla Čurdy ze skupiny Out distance, který je dovedl až k jejich úkrytu, došlo 18. června 1942 k urputnému boji mezi německými jednotkami a výsadkáři, kdy všech sedm padlo v boji. Karel Čurda za svůj čin dostal od Říšských úřadů 5 miliónů korun a novou identitu. Oženil se a zplodil dítě. Po válce byl vypátrán, souzen a popraven.

Členové paradesantních jednotek vysílaných z Anglie věděli, že jejich šance na návrat je minimální, proto je potřeba na tyto lidi nezapomínat a ctít jejich památku. Jejich smysl pro svobodu, čest a lásku k vlasti, pro kterou položili život by měl být příkladem pro nás všechny.

## 2.2 Mravní výchova a formování osobnosti

Je snadnější měnit a formovat osobnost v dětství, než v dospělosti. Je to určeno už biologicky, změny neuronů a synapsí probíhají snáze a ve větším množství v mladém těle. Navíc, pokud již člověk dospěje, jsou jeho návyky, názory, postoje, hodnotové orientace, způsoby chování, rysy osobnosti, sebepojetí a sebehodnocení již značně upevněny. Nicméně návyky, postoje a charakter se měnit dají, protože jsou závislé na sociálním učení a výchově, oproti tomu aspekty osobnosti spjaté s temperamentem jsou měnitelné velmi obtížně.<sup>3</sup>

Při mravní výchově je také nutností upnout pozornost na uchování stálosti osobnosti. Pokud došlo do určité míry k ukotvení příznivých názorů a postojů, hodnotové orientace, návyků a vlastností, je třeba se snažit o jejich uchování a tvořit tak spolehlivého a zásadového člověka. S tímto souvisí i odolnost proti škodlivým vlivům a závislostem. Jedná se zejména o škodlivý vliv některých vrstevníků, dospělých, nebo antisociálně zaměřených skupin a ideologií, závislostí na alkoholu, kouření, drogách, či výherních automatech, počítačových hrách, sektách aj.

Děti a mladiství podléhají těmto vlivům, pokud v rodině, ve škole, mezi vrstevníky chybí kladný emoční vztah, spoustu času tráví v nečinnosti, nebo vykonávaná činnost nemá smysl a nepřináší uspokojení, neexistují životní cíle a perspektivy, jedinec je přetěžován a výchova je vedena k nesamostatnosti a závislosti. V případě příznivé výchovy v rodině a ve škole, trávení času smysluplnou a poutavou činností, podávání sociální podpory od osob významných pro jedince, že skupiny kterých je členem mají příznivé cíle a formy komunikace, existuje dostatečná autoregulace, je vytvořena podpora pro uchování příznivě zformovaných aspektů osobnosti a jedinec dovede účinněji čelit škodlivým vlivům a závislostem.

Prevence je v problému závislostí velmi důležitá, neboť zdolávání již vzniklé závislosti, ať už se jedná o výherní automaty, nebo drogy, je velmi obtížné. Navíc závislosti sebou nesou další rizika a negativa, ať už se jedná o zdravotní, nebo sociální.

---

<sup>3</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 352.

Například drogová závislost je v drtivé většině spojena s delikventním jednáním, jako jsou krádeže a výtržnosti, ale také s možností nákazy infekčními nemocemi a nevratným poškozením zdravotního stavu. V každém případě to způsobuje různá omezení v životě a zhoršení komfortu života. Lidově by se řeklo, že si tak mladý člověk zkaží život, jsou ale i případy končící smrtí.

Závislost na internetu, který je dnes hlavně mezi mladými nepostradatelnou součástí života, v sobě nese značná rizika. Trávení veškerého času při této činnosti, život ve virtuálním světě, ztráta samostatného kritického myšlení a přebírání předkládaných názorů za své vlastní.

Z toho plyne důležitost prevence a správnosti výchovného působení, ať už v rodině, nebo ve škole. Nesprávná výchova může způsobit katastrofální následky, které nemusí jít odstranit, nebo napravit.<sup>4</sup>

## **Vývoj a formování morálky osobnosti**

### **Hlavní působící aspekty**

- Vztah dítěte k dospělým, především k rodičům.
- Vztah dítěte k vrstevníkům.
- Média – televize, internet, tisk, rádio.
- Tradice a podmínky ve společnosti.
- Vlastní porozumění vnějším podmínkám.
- Hry, učení a studium, zájmové a pracovní činnosti při nichž dochází k upevnování postojů a rysů, sociálních dovedností a návyků, řešení morálních problémů, rozvíjení empatie a ostatních morálních aspektů osobnosti.
- Běžný život, významné události, včetně kritických.

Dítě přebírá od svých rodičů normy, názory, postoje, model jejich chování a jednání. K tomuto dochází, pokud mají rodiče k dítěti kladný emoční vztah a nenásilnou a přiměřenou formou své názory a postoje dítěti zdůvodňují. Ideální je situace, pokud je rodič s vysokou dávkou empatie a respektuje potřeby a prožívání jiných. Posuzuje chování a činy s přihlédnutím k záměrům a nevidí jen výsledný efekt. (Příklad – Dítě rozbije

---

<sup>4</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 358 - 359.



sklenici. Jeho záměr byl pomoc při sklizení nádobí ze stolu. Jednalo se o nešťastnou náhodu, nebyl zde úmysl sklenici rozbít.). Takové jednání rodičů je nápomocno k pochopení dítěte, že při morálním posuzování událostí a činů je důležitý záměr. I ostatní dospělí v okolí dítěte, by měli postupovat stejným způsobem a podpořit tak tuto snahu rodičů, popřípadě nahradit její nepřítomnost. Děti vyrůstající v rodině kladných emočních vztahů, kde funguje zdravá komunikace, hrají se hry a vykonávají činnosti kde je třeba spolupráce, panuje zde atmosféra ochoty pomáhat jeden druhému si do života přinášší ochotu a přístupnost k požadavkům výchovy, zejména morální.

Pro morální vývoj dítěte je také důležitá skupina vrstevníků. Dítě potřebuje získat zkušenosti s komunikací a interakcí s osobami v relativně stejném postavení, s kterými se setkává, poznává je, řeší konflikty, hledá s nimi kompromisy a to vše z důvodu, aby se skupina nerozpadla, neboť by potom nedocházelo k uspokojování důležitých potřeb. Je třeba aby se děti setkávali s vrstevníky, kteří jsou na stejné vývojové úrovni, ale i s takovými, kteří jsou vyvinutější, aby od nich mohli získat některé důležité zkušenosti. Stejně tak je důležité, aby děti byly v kontaktu i s dětmi mladšími, o které by se starali a předávali jim zase své zkušenosti.

To, čím rodina příznivě působí, je podporováno a zesilováno působností pozitivních vlivů z prostředí. Pokud si dítě nese do života dobré návyky, morální postoje a zdravé emoce, jež získalo v rodině, znamená to, že špatný vliv kamarádů, medií a podobně bude jen krátkodobý, pokud bude nějaký vůbec. Nejdůležitější je tedy emoční klima, to jak členové rodiny spolu komunikují, jakým způsobem je vedena výchova, jaké modely a hodnoty jsou dětem předkládány, popřípadě jakým způsobem je nahrazován některý z nedostatků v rodině jinými osobami a skupinami.<sup>5</sup>

Ovlivňování, vytváření či změna podmínek k morální výchově není snadná. Velmi složité je například ovlivňování rodiny, jejího životního stylu a způsobu výchovy. To vyžaduje dlouhodobou spolupráci s kvalifikovanými odborníky.

Existují programy pro výchovu dětí, mladistvých, ale také rodičů, učitelů. Náplní těchto programů je snaha o rozvoj kognitivních aspektů morálního vývoje, nebo mají za cíl rozvoj sociálních dovedností a návyků, emocí a podobně.

Tyto programy jsou užitečné, ale jejich realizace je velmi náročná. Hlavním úskalím těchto programů mohou být samotní realizovatelné. Nemusí se vždy jednat

---

<sup>5</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 346 – 347.

o kvalitní osoby, nebo tento program je nevhodným způsobem realizován (př. – zařazení tohoto programu, jako zvláštního vyučovacího předmětu. Výsledkem pak zpravidla bývá diskreditace dobré myšlenky). Bez ohledu na existenci, nebo absenci těchto programů, velmi silně působí příležitostné výroky rodičů, učitelů i jiných osob, které se týkají morálky, hodnocení a jednání v souvislosti s životem rodiny, školní třídy a podobně. Na morální vývoj nepůsobí jen slova, ale také činnost, která je součástí výše zmíněných programů (př. – starší děti pomáhají mladším v učení, mladiství pečují o staré, nemocné lidi atd.).

### **Vývoj morálních postojů, charakteru a svědomí**

Výzkum morálního vývoje dítěte byl velmi ovlivněn J. Piagetem. Podle něj je vývoj morální příbuzný s vývojem intelektu. Děti a mladiství řeší morální problémy v závislosti na zdokonalujícím se poznání sebe samého. Velmi významné je, aby si dítě osvojilo schopnost podívat se na situaci i z jiného pohledu, než pouze z vlastního.

Pro vývoj morálky jsou také velmi důležité vztahy k lidem. Nejprve se jedná o vztah k rodičům, později k vrstevníkům. Co se týká vztahu k vrstevníkům, jde o vztah, kde jsi jsou všichni rovni, nemusí o sebe navzájem pečovat a být k sobě ohleduplní. proto je přizpůsobování se vrstevníkům náročnější. Při hrách, kde jsou daná pravidla se je dítě učí dodržovat, jinak by ze strany vrstevníků hrozily sankce. Učí se také poznávat a respektovat rozdíly mezi lidmi, komunikovat různými způsoby a také vyžadovat dodržování pravidel od ostatních účastníků hry. To vše je velmi důležité pro morální vývoj dítěte.<sup>6</sup>

Na Piageta navázal L. Kohlberg se svou koncepcí vývoje morálního usuzování. Při Kohlbergových pokusech, byly osoby vystaveny rozhodování obtížných morálních dilemat. Například – Pro těžce nemocnou ženu, muž žádá od lékárníka lék, ale ten je velmi drahý a nemá na něj peníze. Dilema zní – ukrást lék, když má příležitost, nebo dodržet přikázání nepokradeš?<sup>7</sup>

<sup>6</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 348.

<sup>7</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 340.

Tři hlavní stadia morálního vývoje:

1. **Předkonvenční úroveň** – dítě se chová bez ohledu na druhé, normy a pravidla dodržuje jen pod dohledem.
2. **Konvenční úroveň** – dítě se přizpůsobilo, řídí se tím co se od něj očekává.
3. **Postkonvenční úroveň** – (autonomní morálka) mladiství se řídí principy, které si zvnitřnil, pochopil a přijal za své.

Kohlberg se ve svém výzkumu omezil na kognitivní stránku morálního vývoje. Ve skutečnosti je to mnohem složitější. Důležitou roli zde hrají i emoce, lidské vztahy a důležité hodnoty. Při morálním vývoji nejde jen o pochopení různých principů, jako je spravedlnost, ale velmi důležité jsou mezilidské vztahy, spolupráce, péče a pomoc. Právě při styku s ostatními lidmi dochází k pochopení principů a vytvoření vnitřního přesvědčení. Zralá osobnost dovede i kriticky posuzovat normy a zároveň je respektovat, především v případech, kdy jsou normy v rozporu s vyššími principy humanity. Při vnímání toho co je morální, také záleží na kultuře, sociální skupině a historickém období. Může nastat situace, kdy člověk, který má morálně správné názory se podle toho nechová. K morálnímu jednání je zapotřebí motivů, emocí, charakteru a celé zralé osobnosti. Záleží také na situačních podmínkách. Člověk potká někoho, kdo potřebuje pomoc, ale to že člověk zastává názor, že je takovému člověku potřeba pomoci ještě neznamená, že se tak stane. Člověk může být zaneprázdněn jinou činností a prostě si nevšimne situace druhého. Dále nemusí být dostatečně empatický, nebo sám nepovažuje situaci druhého za vážnou.<sup>8</sup>

Morální chování se také označuje termínem altruistické. Tím se myslí takové chování, které přináší prospěch jinému na náklady aktéra, který tak jedná dobrovolně, není za to placen a toto chování je namířeno na jednotlivce a ne na organizaci. Jde o prospěch druhému, ale zároveň o uspokojení aktéra z vykonání dobrého činu a posílení morálního sebehodnocení. Pro altruistické chování je potřebná empatie, poznání že druhý člověk je v tísní a emoční spoluprožívání jeho nelibého stavu. Toto poznání a spoluprožívání nás vede k jednání- k pomoci druhému. Empatie se považuje za vrozenou, ale existují velké individuální rozdíly a tím i v altruistickém chování a jednání. Malé děti, mladiství a někteří dospělí předpokládají, že druzí lidé mají stejné emoce a názory. Nekladou si otázku – Co prožívá ten druhý a jak vnímá mé chování? Takoví lidé se chovají necitlivě a bezohledně.

---

<sup>8</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 341.

Míra empatie a poznání jiných lidí závisí především na tom, jaký model vidí v rodině a ve skupině vrstevníků. Nejdůležitějším člověkem je v tomto ohledu matka.

Panuje názor, že nemorální jednání je způsobeno zvířecími pudy, jež jedinec nedovede ovládnout z důvodu malého rozvinutí subsystémů osobnosti jako jsou svědomí, přesvědčení, intelekt a hodnotová orientace. Skutečnost je taková, že se to týká jen části morálního jednání. Existuje nemálo případů, kdy náboženští a političtí fanatici činí velké zlo ve jménu vznešených idejí, víry, svobody, vidiny lepší budoucí společnosti a jednají tak v souladu se svým přesvědčením, svědomím a dovedou si to i rozumově zdůvodnit. Nemusí se vždy jednat o psychicky narušené jedince, ale mohou mít právě nedostatek empatie a chladný vztah k lidem. Takový jedinec může být labilní, nejistý, mít pocit méněcennosti, který překompenzovává do úsilí o vyniknutí a moc. Své nedostatky projektují do druhých lidí – nepřátel. Je to právě idea a hnutí, které jim dává ztracenou, nebo nevytvořenou jistotu a sebevědomí. Stoupenci takových hnutí a jejich vůdci jsou na tom obdobně, navíc jsou pod silným vlivem skupiny, vůdce a davu. Stávají se agresivními až sadistickými a svou zodpovědnost a rozhodování přenáší na skupinu a vůdce. V jednání fundamentalistů a fanatiků hraje roli svědomí, ale jedná se o svědomí na nižších vývojových stupních. Hodnotové orientace jsou nehumánní a deformované.

V problematice morálního vývoje se spíše než obecné termíny jako svědomí, charakter, morální uvažování a jednání užívá pojmu postoje. Některé, nebo části některých postojů označujeme termínem názory, hodnoty, víra, normy aj.

#### **Z hlediska morálky je důležité:**

- názor na člověka, jeho povahu a možnosti změn;
- náboženské názory, ale i názory ateistické;
- důvěra k vědeckému poznání;
- hodnoty materiální a duchovní;
- postoj k přírodě a životnímu prostředí;
- politické názory a ideologie;
- předsudky k menšinám a lidem jiné rasy.

V celém průběhu života si osvojujeme morálně důležité postoje, nejdůležitější je ovšem období dětství a mládí. Postoje vznikají napodobováním, identifikací i jinými formami sociálního učení, ale také vyrovnáváním se a zvládáním životních situací a zátěže, kterou přináší život. Na postoje, které jsou morálně důležité, působí spousta osob a jiných podmínek. Nelze s určitostí tvrdit co konkrétně má hlavní a rozhodující vliv.

### **Dvě hlavní stádia vývoje morálních postojů**

**Dětství** – dítě si nenápadně v běžném dění osvojuje počáteční názory, způsoby chování a jednání osob. Podstatnou je v této fázi rodina, dále pak škola, vrstevníci, pohádky, příběhy, sdělovací prostředky, ale s tím, že je pro ně důležitý komentář osoby, která je pro dítě významná. Takovým způsobem vznikají základy morálních postojů.

**Adolescence** – v této fázi již působí více faktorů. Širší společenské prostředí včetně společenských institucí a organizací. Jedinec je aktivní, sám volí mezi různými názory a hodnotami. Není neobvyklý odpor proti některým názorům a hodnotám, které společnost uznává i proti životnímu stylu starší generace. Začínají se jich dotýkat události a problémy ve společnosti, o čemž diskutují a mají i své argumenty. Zásadně formulované principy dovedou přejímat, rozumět jim, modifikovat je, nebo je odmítat.<sup>9</sup>

Pokud se při formování osobnosti zdůrazňuje jen jedna hodnota (např. spravedlnost) a přehlíží se ostatní (např. porozumění, tolerance...), dochází k deformaci života, lidských vztahů i osobnosti.

W. Brezinka spojuje potřebu morálky a morálních hodnot s fungováním společnosti. Aby mohla demokracie fungovat, je potřeba morální sebekázně občanů. Dříve byla morální výchova pouze na bedrech církve a rodiny, škola tuto výchovu pouze doplňovala.

### **Hodnotová výchova**

Každá výchova vede k určitým hodnotám, které jsou nutné pro orientaci osob a soudržnost skupiny. Z těchto důvodů je hodnotová výchova dobrá a nutná.

Aby bylo možné dosáhnout nějakého cíle, je nutné přesně konkretizovat, co to hodnota znamená a ke kterým hodnotám se má vychovávat. Běžně se za pojmem hodnota skrývají statky, jiní tím míní normy, ideály, ideje, zásady a obsah víry, tzv. orientační

---

<sup>9</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 342 - 345.

hodnoty a morální normy. V psychologii a sociologii se hodnotami rozumí hodnotové postoje, hodnotová stanoviska, hodnotové přesvědčení.<sup>10</sup>

Hodnotovou výchovu lze rozdělit podle cílů:

**Formální výchova k hodnocení** - každý člověk je schopen hodnotit, ale cílem této výchovy je, aby měl člověk schopnost ke kvalitním a moudrým hodnocením. Aby jeho osobnostní kvality byly na takové úrovni, že by byl sám schopen správně posoudit, co je dobré a co špatné. K takovému hodnocení je potřebné, aby člověk nehodnotil jen na základě emocí a měl dostatečné informace o objektu hodnocení.

**Materiální výchova k zaujímání hodnotových postojů** – jedná se o výchovu k osvojení si konkrétních postojů, přesvědčení, smýšlení a ctností. Člověk se narodí a vyrůstá v určitém kulturním prostředí a pohybuje se v určité sociální skupině, kde jsou nastaveny určité normy a vzorce chování, které jsou od svých členů vyžadovány a očekávány. Tyto normy slouží k orientaci členů a k soudržnosti společenství.

Cílem hodnotové výchovy je světonázorově-náboženská a morální životní zdatnost, která je větší částí na rodičích, protože učitelé nemohou například určovat, jakého náboženského vyznání má dítě být. Na škole ovšem leží z velké části péče o hodnotové postoje. Ty zavazují společenství a udržují stát.<sup>11</sup>

## **Morální výchova**

Hlavní úloha při morální výchově spočívá v rodině, škola má pouze tuto výchovu podporovat. Člověk by měl být vychováván k tzv. morálnímu pluralismu, což znamená, že ve světě existuje mnoho pojetí morálky, aby se byl schopen v této oblasti orientovat, nebyl morálně pohodlný, ústupný a lhostejný.

Cílem morální výchovy je dosažení ctností jež přikazuje právní řád, například úcty před důstojností lidí, sebeovládání odpovědnost, ochota pomoci, trpělivost, vůle pracovat, úcta a láska k bližnímu, láska k vlasti, mírové smýšlení, poctivost a pravdivost. Tyto ctnosti musí mít i samotní učitelé, aby své žáky k tomuto mohli vychovávat. Morální výchova dětí se musí ještě zaměřit na ctnosti jako je píle, poslušnost, přesnost, čistotnost, snášenlivost a zdvořilost.

<sup>10</sup> Brezinka, W. Filosofické základy výchovy. Praha : Zvon, 1996, s. 112.

<sup>11</sup> Brezinka, W. Filosofické základy výchovy. Praha : Zvon, 1996, s. 122 - 125.

Učitel se musí vyjadřovat umírněně k morálnímu přesvědčení dětí, jež si přináší z rodin a nesmí je od těchto odcizovat, znevažovat je, ale spíše na ně navazovat, pokud ovšem nejsou v rozporu s právním řádem. Co se týká starších žáků, tak je učitel nesmí nechat tápat v obtížných morálních otázkách, musí jim být včas nápomocen. Z těchto důvodů, nelze po učitelích v morální výchově, požadovat mnoho a už vůbec ne nějaké vyhraněné postoje. Výjimkou jsou učitelé náboženství, kteří musí striktně obhajovat morálku náboženského společenství.<sup>12</sup>

Stanislav Střelec se při popisu mravní výchovy zaměřuje na její rozdělení a na metody, které lze užít ve školních podmínkách. Podle něj se promyšlené a relativně ustálené postupy, jak dosáhnout výchovného cíle se nazývají výchovné metody. V případě mravní výchovy pak metody mravní výchovy, které se třídí podle různých kritérií.

- **Dle postavení vychovávajícího** – metody přímého působení např. příkazy, vysvětlování, metody nepřímého působení – např. při hře, sportu, práci.
- **Podle stránek osobnosti, na něž je působeno** – metody kognitivní (rozum), emotivní (cit), aktivní (vůle, chování).
- **Podle nástroje působení** – působení slovem, příkladem, zkušeností ze života vychovávaného.
- **Podle aktivit vychovávaných:**
  - pasivní metody – vychovatel nějakým způsobem působí a vychovávaný to přijímá;
  - aktivní metody – vychovatel a vychovávaní aktivně spolupracují, například provádějí různá cvičení;
  - samostatné metody – vychovávaní jsou vysoce iniciativní, sami navrhnou a vykonávají cvičení a chtějí pomoc a zájem vychovatele.<sup>13</sup>

<sup>12</sup> Brezinka, W. Filosofické základy výchovy. Praha : Zvon, 1996, s. 127 - 130.

<sup>13</sup> Střelec, S. Kapitoly z teorie a metodiky výchovy. Brno : Paido, 1998, s. 78.

## ROZDĚLENÍ VÝCHOVNÝCH METOD VE ŠKOLNÍCH PODMÍNKÁCH

### A) Metody mravního uvědomování

#### a) Metody rozumové instrukce:

**1 – metoda požadavků** – jedná se o metodu slovní, kterou se dociluje žádoucího chování dětí a až později je jim požadavek zdůvodňován. Vychovatel může užít varianty příkazování, nebo zakazování. Požadavek musí být stručný, jasný a vyřčen s absolutní jistotou.

**2 – metoda vysvětlování** – cílem této metody je pochopení požadovaného, kdy se vychovatel opírá o argumenty a díky pochopení vzniká uvědomělé mravní chování.<sup>14</sup>

#### b) Metody citového a názorného působení:

##### **3 – metody podněcování a tlumení citů**

- sugesce – vyvolávání, nebo přenos citových vzruchů a postojů;
- agitace – vyvolávání zapálenosti pro myšlenku na základě citových pohnutek;
- eliminace - odstraňování nežádoucích vlivů z prostředí vychovávaného;
- substituce – výměna nežádoucích vlivů za vhodnější;
- degravace – oslabování nežádoucích emocí pomocí legrace, ale bez zranění citů vychovávaného;
- sublimace – využívání nižších pohnutek vhodnou formou (bojovnost převést do některého vhodného sportu).

**4 – metody přesvědčování** – přesvědčení je spjata s city, jestli chceme někoho o něčem přesvědčit, tak jej musíme citově získat. Cílem je vzbudit ve vychovávaném pocit závaznosti k požadovanému a zvnitřněnému mravnímu chování. Jde o budování svědomí.

**5 – metody příkladu** – jde o to, aby se děti chovaly požadovaným způsobem, kdy je vychovatel podněcuje k tomuto ukazováním modelového chování. Slova mají svou váhu, ale silněji působí to, co dítě vidí. Vzor může být kladný, nebo záporný, tedy jak

---

<sup>14</sup> Střelec, S. Kapitoly z teorie a metodiky výchovy. Brno : Paido, 1998, s. 80 - 82.



se člověk chovat nemá. Musí se dávat pozor, aby dítě nevnívalo záporný příklad pozitivně. Výchova k mravnosti je jednou z nejstarších metod, kterou užívala i církev.

**c) Metody rozvoje morálního úsudku:**

**6 – metoda řešení morálních dilemat** – učitel pomocí nepřeborného množství příběhů, v nichž se řeší morální dilemata, vede žáky k rozhodování na základě vlastního svědomí a odpoutává je od zvenčí řízené morálky.

**B) Metody výchovy mravní aktivity**

**d) Metody usměrňování činnosti dětí a mládeže:**

**7 – metoda režimu** – pro vnitřní disciplinovanost je zapotřebí už novorozenci nastavovat denní řád. Člověk potřebuje mít život uspořádan, vhodně nastaveným denním režimem si život v mnoha ohledech i usnadňuje. Nemusí neustále přemýšlet nad běžnými věcmi a vykonává je automaticky a může se věnovat důležitějším věcem.

**8 – metoda cvičení** – člověk má potřebu jednat navyklým způsobem a prostředkem této metody je neustálé opakování žádoucího chování. Tím dochází k tomu, že toto neustále opakované chování se stane zvykem. Člověk pak jedná tímto způsobem bez vnitřních bojů a zcela samozřejmě.<sup>15</sup>

**9 – metody získávání**

Projev očekávání: učitel očekává, že se dítě zachová správně, nebo nesprávně a tím působí. Výchovnější je očekávání kladného a nepřipouštět jiné.

Slib a výstraha: tato metoda se užívá na posílení metod jiných. Jde o sdělení dítěti, že jeho chování může mít kladné či záporné následky (odměny/tresty). Čím je dítě starší tím by mělo ubývat materiálních odměn, je nutné sliby i hrozby plnit, jinak je podkopána autorita a dítě vychovateli přestane věřit. Je také třeba slibů i hrozeb užívat s rozvahou.

Metoda soutěžení: jde o metodu, při které dva kolektivy soutěží v morálně hodnotných úkolech a je tak pěstována ctižádost.

---

<sup>15</sup> Střelec, S. Kapitoly z teorie a metodiky výchovy. Brno : Paido, 1998, s. 83 - 90.

Závazek: jde o uložení úkolu, kdy se ke splnění žák zaváže slibem a cítí tak zodpovědnost. Této metody je potřeba užívat velmi málo, jinak zevšední a účinky budou minimální. Úkoly musí být adekvátní věku, kontrolovatelné, splnitelné a vyplynout ze situace.

**10 – metoda kontroly (dozor)** – přítomnost pedagoga, vyžadujícího žádoucí chování, v žácích vzbuzuje nutnost chovat se tímto způsobem, aby jej neklamaly, neztratily kladné hodnocení a vyhnuly se trestu. Je dobré, když učitel nepůsobí jako dozorce, ale je součástí dění a z této pozice provádí kontrolu. Jsou situace, kdy není nutná kontrola vůbec a pak je vhodné ponechat svěřence o samotě úplně.

**11 – metoda hodnocení** – při této metodě se žádoucí chování u dětí vzbuzuje hodnocením za jejich chování. Buď kladně odměnou, nebo záporně trestem. Schvalováním je způsobována radost a hrdost, zvláště, když je takové chování v souladu s jeho vnitřním přesvědčením a tím je žádoucí chování posilováno. Následkem je snaha toto chování opakovat. Naopak neschvalování chování o němž je žák přesvědčen, je provázeno studem a lítostí a vede ke snaze chovat se lépe a nežádoucí chování je utlumováno. Je třeba této metody užívat opatrně, aby nedocházelo při nadměrném chválení k samolibosti a nadměrném trestání k pasivitě a ustrašenosti.

**e) Metody utváření situací pro samostatnou činnost dětí a mládeže:**

**12 – metoda pověřování jednotlivce úkolem nebo funkcí** – této metody se užívá už u předškoláků, jde o udělování služeb, kdy děti projevují nadšení, protože se cítí důležité. Tímto způsobem se učí organizovat druhé, volat je k odpovědnosti a řídit.

**13 – metody utváření samosprávy a spolupráce se samosprávou** – tato metoda se užívá u dětí, které se dovedou organizovat. Jde o ponechání iniciativy, určité pravomoci a zodpovědnosti na dětech. Jde o nepozorované vedení vychovatelem.<sup>16</sup>

Je třeba mít na paměti, že ne každá metoda se dá užít v jakékoli situaci a nelze užívat striktně jen jednu metodu. Faktem je také to, že jednomu vychovateli se podaří dosáhnout pomocí konkrétních metod žádoucího výsledku a jiný vychovatel stejným postupem nedosáhne ničeho a možná i opaku, než chtěl. Neexistuje univerzální metoda.

<sup>16</sup> Střelec, S. Kapitoly z teorie a metodiky výchovy. Brno : Paido, 1998, s. 90 - 98.

## 2.3 Vyučovací hodiny směřující k ovlivňování hodnotové orientace

Od září 2007 je osobnostní a sociální výchova povinná na všech základních školách a osmiletých gymnáziích v ČR. Jde o téma, které má prostoupit výukou od 1. do 9. třídy, a to všemi předměty vybranými semináři, kurzy a podobně. Tato výchova je zaměřena na osobnostní a sociální rozvoj žáků, ale také na rozvoj morální. Žáci se učí rozhodovat morální dilemata podle norem naší společnosti a jsou jim vysvětlovány pojmy jako etika, postoj, hodnota a podobně.<sup>17</sup>

Čtyři metodické principy OSV se daří, pokud je výuka: praktická, propojená se životem žáků, provázející, zacílená.

**Praktičnost** – žáci rozumí tomu, co je jim předkládáno, výuka probíhá vysvětlováním na praktických situacích a zkoušením modelových situací.

**Propojení se životem žáků** – žákům je neustále ukazován vztah přednášeného s jejich životem a to co se dozvídají je využitelné v jejich životě.

**Provázející přístup** – učitel zde není někdo, kdo nařizuje jak se chovat, ale ukazuje možnosti a žáci sami přicházejí na to, co je dobré, na základě vlastních zkušeností a proto je pro ně přijatelnější tyto poznatky dále aplikovat ve svém životě.

**Zacílenost** – výchova ve škole je zacílená, i OSV má své cíle, ale jde zde o to, aby žáci spolupracovali na cílech této výchovy s ohledem na jejich potřeby a odlišnosti.

### Výstupy, které mají vztah k mravní výchově

- Řešení problémů a rozhodovací dovednosti:
  - Projevování pozitivního postoje k řešení problémů, přijímání problémů jako výzvy.
  - Používání techniky efektivního řešení problémů.
  - Ve složitých situacích zvažování svých priorit, na základě kterých se rozhoduje.
- Hodnoty, postoje, praktická etika:
  - Reflektování hodnot (osobní žebříček hodnot, hodnoty druhých lidí).
  - Rozpoznávání projevů a užitečnosti etických jevů ve vlastním životě

<sup>17</sup> Srb, V. et. al. Jak na osobnostní a sociální výchovu. Odysea, s. 7.

- (odpovědnost, spravedlnost, odvaha ...).
- Pečování o věci, rostliny, zvířata, lidi.
- Odmítání šikany (rozpoznává projevy, pojmenovává je a brání jim).
- Odmítání závislosti (rozpoznává projevy, pojmenovává je a brání jim).
- Schopnost rozpoznat, které reálné problémy si zasluhují angažovanost, a tyto problémy řešit.
- Zodpovědnost při rozhodování a jednání v eticky náročných situacích všedního dne.<sup>18</sup>

### **Pojetí a cíle základního vzdělání**

Základní vzdělání je pokračováním vzdělávání předškoláků a navazuje na rodinnou výchovu. Je to jediná pro všechny povinná etapa vzdělávání, která probíhá ve dvou na sebe navazujících stupních.

- 1. stupeň je zaměřen na přechod z předškolního vzdělávání a rodinné péče do povinného, soustavného a systematického vzdělávání. Dochází k odhalování, respektování a rozvoji individuálních potřeb, zájmů a možností každého žáka. Získávají zde motivaci do dalšího vzdělávání a chuť k poznávání.
- Ve 2. stupni žáci získávají vědomosti, dovednosti a návyky, díky kterým jsou schopni se samostatně učit a upevňovat v sobě hodnoty, které jsou v naší společnosti žádoucí. Na žáky jsou kladeny vyšší nároky ve vzdělávání a život ve škole a mimo ni je daleko více provázán.

Pro oba stupně platí, že by se mělo jednat o prostředí, plné podnětů, které stimuluje schopné žáky, motivuje méně schopné a podporuje slabé žáky tak, aby každý ve vzdělávání dosáhl svého maxima. Úkoly postavené před žáky musí být splnitelné a při hodnocení se musí brát v potaz posun vpřed, nebo vzad ve vědomostech a dovednostech u každého žáka zvlášť. Každý žák musí zažívat pocity spojené s úspěchem, nesmí se bát udělat chybu, a pokud se tak stane, umět ji napravit.

---

<sup>18</sup> Srb, V. et. al. Jak na osobnostní a sociální výchovu. Odysea, s. 22.

Cílem základního vzdělání, je především osvojení klíčových kompetencí a získání základu pro všeobecné vzdělání, které má význam pro praktický život. Konkrétní cíle základního vzdělání:

- naučit žáky učit a probudit chuť do dalšího vzdělávání;
- probouzet v žácích kreativní a logické myšlení;
- učit žáky komunikovat;
- rozvíjet schopnost kooperace, uznávat úspěchy a práci jiných, ale i svou;
- tvořit svobodnou a zodpovědnou osobnost, která plní své povinnosti a umí se domoci svých práv;
- vytvořit v žácích potřebu projevovat pozitivní city v chování a prožívání;
- naučit žáky, aby byli schopni starat se o své tělesné, psychické a sociální zdraví;
- vést žáky k tolerantnímu způsobu života ve společnosti, kde se budou setkávat s jinými lidmi, jinými kulturami a duchovními hodnotami;
- podat žákům pomocnou ruku v poznávání a rozvíjení vlastních schopností, aby nedocházelo přeceňování, nebo podceňování jedince sama sebou, a aby dovedl používat získané vědomosti a dovednosti.<sup>19</sup>

### **Klíčové kompetence**

Jedná se o vědomosti, dovednosti, schopnosti, postoje a hodnoty, které jsou důležité k osobnímu rozvoji a uplatnění jedince ve společnosti. Získávají se v průběhu vzdělávání a to do té míry, která je pro každého jednotlivce dosažitelná. Získání těchto kompetencí je dlouhodobý a náročný proces, který má počátek v předškolním vzdělávání, dále pokračuje v základním a středním vzdělávání a dokončuje se v průběhu života. Z toho je zřejmé, že úroveň klíčových kompetencí, jež získají žáci v průběhu základního vzdělávání, není konečná, ale je dostatečná, jako základ pro celoživotní učení, počátek života a vstup do pracovního procesu. Všechny klíčové kompetence se navzájem prolínají a není možné je získat jiným způsobem, než celkovým procesem vzdělávání. Z tohoto důvodu je nutné, aby vzdělávací program směřoval k rozvoji a utváření těchto kompetencí.

---

<sup>19</sup> Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha : VÚP, 2005, s. 4 - 5.

V základním vzdělávání jsou klíčovými kompetencemi, na určité úrovni:

**Kompetence k učení** – žák dovede vybrat vhodnou a efektivní formu učení, dovede plánovat učení, je svolný k dalšímu vzdělávání. Umí vyhledat a roztřídit informace a využít je v učení, tvůrčí činnosti a praktickém životě. Operuje s obecnými termíny, dovede si dát věci do souvislostí a vytvářet tak ucelenější náhled na různé jevy. Dovede samostatně pozorovat a zkoušet, dělat závěry a ty pak využívat v budoucnu. Ví, že učení má smysl a co je jeho cílem, má vřelý vztah k učení, zhodnocuje vlastní posun, určuje překážky v učení, dovede plánovat jakým způsobem zlepšit své učení a umí kriticky zhodnotit výsledky a mluvit o nich.

**Kompetence k řešení problému** – žák je schopen vidět problémové situace ve škole i jinde, dovede pochopit problém jeho příčiny a dle vlastního úsudku a zkušenosti, problém vyřešit. Je samostatný při vyhledávání informací, které by vedli k vyřešení problému, využívá vlastní dovednosti a vědomosti, vymýšlí různé možnosti a i přes nezdary se snaží problém vyřešit. Ověřuje, zda řešení problému, které našel je správné a při dalších obdobných dovednosti a vědomosti, vymýšlí různé možnosti a i přes nezdary se snaží problém.

**Kompetence komunikativní** – mluvený i slovní projev je kultivovaný, souvislý, výstižný a myšlenky vyjadřované v logickém sledu. Dovede naslouchat jiným lidem, rozumět jim, správně reagovat, zapojovat se do diskuse a argumentovat a obhajovat svůj názor. Rozumí různým textům a umí užívat i neverbální způsob komunikace, přemýšlí o nich, využívá je a aktivně se zapojuje do dění ve společnosti. Umí zacházet s komunikačními prostředky této doby a jejich prostřednictvím komunikovat s okolním světem. Dovednosti z oblasti komunikace využívá k vytváření vztahů, které jsou důležité pro soužití a spolupráci s jinými lidmi.

**Kompetence sociální a personální** – má osvojenou schopnost kooperace a spolupracuje s učiteli. Přispívá k vytvoření zdravého klimatu ve skupině, to znamená snahu o prostředí, kde vládne ohleduplnost, aktivně spolupracuje při zvládnání zadaného společného úkolu, nepodceňuje zkušenosti jiných, respektuje jiné názory a poučuje se z myšlenek a činností jiných. Nepodceňuje sám sebe, chová se a jedná tak, aby si mohl vážít sám sebe.

**Kompetence občanské** – uznává postoje a hodnoty jiných, má dostatečné altruistické vnímání a ví, že šikana, násilí a podobné věci nemají ve společnosti co dělat

a při jejich výskytu má potřebu se tomuto postavit. Uznává zákony a společenské normy. Jeho chování je zodpovědné a ve vypjatých situacích, kdy může jít o zdraví, nebo život člověka, poskytne pomoc. Uznává a chrání naše tradice a kulturní a historické dědictví. Má kulturní cítění a zapojuje se do kulturního dění a sportovních aktivit. Chápe potřebu ochrany životního prostředí, ví jaké jsou ekologické problémy na naší planetě a čím jsou způsobeny.

**Kompetence pracovní** – řídí se bezpečností práce, neplýtvá materiálem, plní zadané úkoly a dovede se přizpůsobit novým pracovním podmínkám. Při práci se snaží, aby výsledek jeho činnosti byl kvalitní, funkční, vytváření bylo hospodárné a při tom nedocházelo k ohrožování zdraví jeho i jiných osob a chránilo se životní prostředí. Čerpá ze svých dovedností, znalostí a zkušeností, které získal v různých oblastech vzdělání.<sup>20</sup>

### **Vzdělávací oblasti**

Obsah základního vzdělání je rozčleněn do devíti vzdělávacích oblastí, které jsou tvořeny vzdělávacími obory:

- Jazyk a jazyková komunikace – Český jazyk a literatura, cizí jazyk;
- Matematika a její aplikace – Matematika a její aplikace;
- Informační a komunikační technologie – Informační a komunikační technologie;
- Člověk a jeho svět – Člověk a jeho svět;
- Člověk a společnost – Dějepis, Výchova k občanství;
- Člověk a příroda – Fyzika, Chemie, Přírodopis, Zeměpis;
- Umění a kultura – Hudební výchova, Výtvarná výchova;
- Člověk a zdraví – Výchova ke zdraví, Tělesná výchova;
- Člověk a svět práce – Člověk a svět práce.

Každá vzdělávací oblast má svou charakteristiku, ve které je označeno postavení, význam konkrétní oblasti a charakteristika obsahu jednotlivých vzdělávacích oborů v dané oblasti. Na toto navazuje cílové zaměření vzdělávací oblasti, kde je uvedeno, k čemu je žák veden, aby dosáhl žádoucích kompetencí. Obsah vzdělávacích oborů je složen

---

<sup>20</sup> Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha : VÚP, 2005, s. 6 - 9.

z očekávaných výstupů a učiva. Výstupem se míní očekávaná způsobilost k využívání osvojeného učiva v praktickém životě. Učivo je tedy prostředek k dosažení očekávaných výstupů a vše dohromady má stejný cíl, a to klíčové kompetence.

Je žádoucí, aby se témata, která jsou z různých oborů, ale mají mnoho společného, spojovala dohromady, nebo lépe řečeno nacházely se v těchto tématech a různých oborech souvislosti a posiloval se tak nad předmětový způsob vzdělávání. Tedy aby z vyučování bylo jasné, že všechny předměty jsou provázány.

Z toho se dá usoudit, že v podstatě všechny předměty přispívají k získání konkrétní klíčové kompetence, ale jsou předměty, které jsou primárně zaměřeny na určité klíčové kompetence.

Předměty zaměřeny na hodnotovou orientaci:

- Člověk a svět práce
- Výchova ke zdraví
- Tělesná výchova
- Člověk a jeho svět
- Dějepis
- Výchova k občanství.<sup>21</sup>

## **Člověk a svět práce**

V těchto hodinách se žáci setkávají s různorodou škálou pracovních činností a technologií, jde o to, aby si žáci zkusili některé práce a získali základní dovednosti, což je také důležité pro profesní orientaci žáků. Práce je nedílnou součástí lidského života, proto jsou tyto hodiny potřebné, a čím více činností je předváděno, tím lépe.

Výuka v těchto hodinách je zaměřena na práci s drobným materiálem, pěstivelské práce, přípravu pokrmů, chovatelství, provoz a údržba domácnosti, využití digitálních technologií a jiné. Žáci se v těchto hodinách učí, jak pracovat s různými materiály, pracovním návykům a dovednostem, plánování, organizování, samostatné práci, práci v týmu a dodržování bezpečnosti práce.

---

<sup>21</sup> Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha : VÚP, 2005, s. 10.



Cílem je pozitivní a zodpovědný přístup k práci, získání základních pracovních návyků a dovedností z různých oblastí, používání nástrojů, organizaci práce, vytrvalost, sebedůvěra, využívání vlastní kreativity, ale také poznání, že technika je součástí naší kultury a práce, technika a životní prostředí mají hodnotu. Pochopení, že práce je možnost k seberealizaci a aby se dovedli orientovat v různých formách a oborech pracovní činnosti, osvojili si potřebné poznatky a dovednosti a usnadnění tak rozhodování ve volbě o budoucí profesi.<sup>22</sup>

### **Výchova ke zdraví, Tělesná výchova**

Zdraví člověka se neomezuje jen na fyzickou stránku, ale zahrnuje i duševní stav. Je ovlivňováno stylem života, mezilidskými vztahy, zdravotně preventivním chováním a podobně. Bez zdraví nelze vést aktivní a spokojený život a mnohdy i pracovat, proto je důležité, aby si žáci osvojili, jak rozvíjet a chránit své zdraví, což jim je v těchto hodinách předkládáno. Žáci se musí naučit sami sebe vnímat jako živé bytosti, že jsou zranitelní a pokud o své zdraví nebudou pečovat, tak kvalita jejich života může výrazně poklesnout. Je žákům ukazováno, co a jakým způsobem škodí a jak je potřeba se bránit, jak své zdraví posilovat, aby přijali za své zdraví a zdraví jiných zodpovědnost. Že zdraví je zásadní životní hodnota a přijali tento postoj. K tomu je nutná motivace a výuku provádět způsobem, který žáky zaujme. To co je žákům předkládáno, je nutné aplikovat v životě školy a velmi důležitý je osobní příklad učitele. Později je nutné vést žáky k samostatnosti a odpovědnosti v jednání, rozhodování a činnostech, které souvisejí se zdravím.

Výchova ke zdraví je zaměřena více na poznávání člověka a aktivní ochranu zdraví, která spočívá v osvojování hygienických, stravovacích a zdravotně preventivních návyků a dovednosti odmítat škodlivé látky. Žáci se více dozvídají o rodině, vrstevnících, přírodě, vztazích a jak se rozhodovat a jednat s ohledem na zdraví.

V tělesné výchově žáci poznávají své pohybové možnosti a zájmy a také jak pohybová aktivita působí na fyzickou zdatnost a psychickou pohodu. Tyto hodiny mají žáky směřovat k tomu, aby sami vyhledávali pohybovou aktivitu, pro její blahodárny vliv na celý organismus.

Na utváření klíčových komponentů působí tyto vzdělávací obory tím, že jsou žáci vedeni k uvědomění, že zdraví je nejvýznamnější životní hodnotou, že obsahuje fyzickou a psychickou složku, že fyzická aktivita přináší radost. Žáci poznávají svou závislost na

---

<sup>22</sup> Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha : VÚP, 2005, s. 73 - 74.

svém jednání, chování, mezilidských vztazích a prostředí. Učí se orientovat v tom, co je zdraví prospěšné, co je poškozující, využívat osvojené preventivní postupy ovlivňování zdraví v denním režimu, rozhodnosti v aktivní podpoře zdraví. Je jim ukazováno, že činnosti a jednání, které mají souvislost se zdravím, zdravými mezilidskými vztahy, etickými a morálními postoji, vůlí a podobně jsou propojeny. Mezi cíle také patří to, aby si žáci uvědomili, že pokud budou mít fyzickou zdatnost, jejich tělo bude dobře vypadat, budou v psychické pohodě, to vše je důležité pro výběr profese, partnera a různých jiných činností. Z těchto hodin si žáci také odnášejí vědomí, že je nutné se aktivně zapojovat do aktivit, které podporují zdraví a do jejich propagace.<sup>23</sup>

### **Člověk a jeho svět**

Vyučuje se jako jediný jen na prvním stupni.

V těchto hodinách se u dětí rozvíjí to, co znají z předškolního vzdělávání a z rodiny. Žáci pojmenovávají a sledují jevy a děje, odhalují souvislosti mezi nimi a vytváří se tak jejich prvotní komplexní obraz světa. Žáci poznávají sebe, své okolí, osoby a jevy z minulosti a také ty, které existují a dějí se třeba na druhém konci světa. Učí se uvědomovat si druhé lidi a mezilidské vztahy, zaměřovat se na podstatné věci u lidských výtvorů a přírodních jevů, pozorovat je a přemýšlet o nich. Jsou vedeni k tomu, aby si dávaly do správné návaznosti minulost, přítomnost a budoucnost, pochopily život v naší společnosti, rozpoznaly klady a zápory dnešního světa, a to na základě sebepoznávání. Jsou také podněcováni k vyjadřování svých názorů, tomu co si myslí a k reakci na myšlenky a názory jiných.

Pro úspěch v těchto hodinách je zapotřebí, aby žáci to co se mají naučit i prožili. Dítě na prvním stupni snáze pochopí co se mu říká, pokud je výklad spojen s ukázkou, nebo pokud se ukáže, že to o čem učitel mluví vlastně dítě zná třeba z vlastní rodiny. Propojení učební látky s reálným životem a jejich zkušenostmi dítěti napomáhá zvládnání nové role školáka a integraci do skupiny spolužáků. Tato oblast funguje jako obecný základ pro oblasti – člověk a společnost, člověk a příroda a obor výchova ke zdraví.

---

<sup>23</sup> Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha : VÚP, 2005, s. 64 - 65

Obor člověk a jeho svět je rozdělen do pěti okruhů:

- Místo kde žijeme – v tomto okruhu se děti učí prostřednictvím vztahů a souvislostí ve svém okolí porozumět organizování života rodiny, společnosti, školy, obce a aktivně do tohoto života vstupovat, nacházet zajímavosti a umět se v tomto světě pohybovat. Probírána je zde dopravní výchova a zvláštnosti v životě daného regionu. Tímto způsobem se probouzí kladný vztah k regionu a k zemi, kde dítě žije a národní cítění.
- Lidé kolem nás – tento okruh je zaměřen na žádoucí chování ve společnosti, toleranci, pomoc a úctu k druhým, snášenlivost a rovné postavení mužů a žen. Seznamují se s formami zábavy, právy a povinnostmi, problémy v soužití lidí i s celosvětovými problémy.
- Lidé a čas – tento okruh přináší žákům vysvětlení, jak a proč měříme čas, že plynutím času je vytvářena historie a život a věci se vyvíjejí a mění. Toto je systematicky vysvětlováno od záležitostí, které jsou dětem dobře známé, například různé události v rodině a místě jejich bydliště, až po záležitosti pro ně neznámé, jako jsou například významné události, které se týkají historie naší země. Snahou je vyvolat zájem o historii místa kde žáci bydlí a celé naší země a aktivitu ve vyhledávání zajímavých míst, které mají spojení s historií a jejich navštěvování.
- Rozmanitost přírody – v tomto okruhu je žákům představena naše planeta, jako součást sluneční soustavy, na které je život v mnoha podobách a že je planeta tvořena i rozmanitou neživou přírodou. Země je ukazována jako vyváženě fungující systém, který člověk svou činností narušuje a jeho zásahy mohou mít katastrofální důsledky pro život nás všech. Žáci poznávají přírodu ve svém okolí, učí se nacházet důkazy o změnách, které v minulosti nastaly a jakým způsobem by mohli přispět k její ochraně.
- Člověk a jeho zdraví – žáci se učí o funkcích a složení našeho těla a o vývoji od narození po stáří. Je zde hovořeno o vhodnosti denního režimu, hygieny, výživy atd. Děti získají základy první pomoci, ochrany zdraví a prevence před různými nemocemi. Žáci si uvědomují, že zdraví je nejcennější co člověk má. Tyto hodiny působí efektivně, protože informace děti získávají v praktických cvičeních.

Cílem těchto hodin je vytvořit správné návyky při samostatné i společné práci, umění orientace ve světě informací, v historii, zeměpise a kultuře. Rozvoj slovní zásoby

v učebních tématech a schopnost diskuse o pozorovaných jevech. Poznání rozdílů mezi lidmi, jejich pochopení, osvojení tolerantního chování, jednání, zdravé komunikace, sebevědomí, samostatnosti, vztahu k přírodě a kulturnímu bohatství, vyjadřování pozitivních citů. Dále žáci poznávají podstatu zdraví a příčiny nemocí a učí se správně rozhodovat v situacích ohrožující zdraví a bezpečnost jejich i jiných.<sup>24</sup>

### **Dějepis, Výchova k občanství**

V této oblasti žáci získávají znalosti a dovednosti, které jsou potřebné pro bezproblémové a aktivní zapojení do života naší společnosti. Poznávají dějiny, kulturu a fungování společnosti, její rozmanitost, souvislosti a vliv na každodenní život. Utváří se pozitivní občanské postoje, které společnost vyžaduje, tolerance a respektování lidských práv, správný postoj k rovnosti mužů a žen, k přírodním a kulturním hodnotám. Žákům je vysvětleno nebezpečí rasismu, xenofobie a extremismu a důraz je kladen na prevenci v tomto ohledu. Žáci se také učí, že z historie si lze vzít ponaučení pro současnost.

- Dějepis – Žáci se dozvídají, jak se člověk choval v minulosti a jak to ovlivnilo současnost, z toho plyne poznání, že minulost není nic, co bylo definitivně uzavřeno. Hodiny jsou také zaměřeny na pochopení základních hodnot civilizace.
- Výchova k občanství – Tyto hodiny jsou zaměřeny na vytváření osobních kvalit žáků v takové míře, aby byli schopni bezproblémově fungovat v naší společnosti a dovedli vytvářet a začleňovat se do různých společenských vztahů a vazeb. Žáci se dozvídají, jak funguje naše společnost, rodina, hospodářské a politické instituce. Učí se uznávat normy a morální principy, které jsou v naší společnosti nastaveny a také, že za své názory, postoje, chování a jednání si každý nese zodpovědnost sám. Posiluje se občanská zodpovědnost a je probouzena motivace k aktivní účasti na společenském dění. Cíle této vzdělávací oblasti jsou probouzení chuti k poznávání současnosti a minulosti naší země, ale i jiných kultur, vznik vědomí sounáležitosti k evropské kultuře. Zájem o otázky, jak minulost ovlivňuje současnost, proč se vyskytují určité jevy ve společnosti a podobně. Vytvoření žádoucích hodnot, které vycházejí ze zkušeností historických období. Schopnost rozlišit mýty od reality. Dovednost orientace v různých politických, kulturních, etických a právních systémech, ale i v situacích, které přináší běžný život a to v globálních souvislostech. Výchova směřuje i k získání úcty ke svému i cizímu národu, k různým etnikům a jejich

<sup>24</sup> Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha : VÚP, 2005, s. 29 - 30

odlišnostem v kultuře. K zájmu o dění v naší zemi, ale i ve světě a k orientaci v tomto dění. K vytvoření vlastní identity, reálného sebehodnocení a k respektu k sobě i k jiným. K žádoucímu chování k ženám v každé situaci, k rozpoznávání názorů, které vedou ke snižování lidské důstojnosti a odolnosti vůči snaze o manipulaci myšlenek.

Žáci si osvojují schopnost vhodným způsobem komunikovat, vyjadřovat své myšlenky, pocity, postoje a vhodným způsobem je obhajovat a domáhat se svých práv.<sup>25</sup>

## 2.4 Osobnost pedagoga

Učitel patří mezi významné osoby v životě a vývoji dětí. Má moc působit velmi silně, pozitivně, ale i nepříznivě a to svým záměrným výchovným působením, vztahem k žákům, komunikací s nimi, ale především svou osobností. To znamená, že se učitel může stát vzorem pro své žáky. Od učitele se žádá, že bude žáky:

- vzdělávat – obsahem vzdělávání je zprostředkovávat žákům vědomosti, dovednosti, způsoby myšlení a činností podle učitelovi aprobace;
- vychovávat – to znamená rozvíjení jejich zájmů, postojů, schopností a charakteru při soustavném poznávání žáků s přihlédnutím k typologickým a individuálním rozdílům.

Vyváženě žáky vzdělávat a vychovávat zároveň, není snadné.

Švýcarský psycholog Ch. Caselmann, působící ve 40. letech, rozlišoval dva typy učitelů:

- logotrop – učitel zaměřený na vzdělávání v příslušném oboru;
- paidotrop – učitel zaměřený na výchovu a na žáka.

Snahou logotropa je co nejvíce informací z jeho oboru předat žákům. Obor je pro takového učitele víc, než zájem o zvláštnosti a problémy žáků, zvláště o ty, kteří nejvíce zájem o jeho obor.

Paidotrop působí přesně opačně. Jeho zájem může vyústit i do fáze, kdy učitel zasahuje do osobních životů žáků ve snaze pomoci. Dochází k ulevování žákům v jejich povinnostech a sám učitel přestává dbát na prohlubování své kvalifikace.

Pokud je učitel vyhraněný typ logotropa, nebo paidotropa, jeho působení vede k nežádoucím výsledkům.

---

<sup>25</sup> Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha : VÚP, 2005, s. 35 - 36

V dnešním školství, hlavně na středních školách, je velkým problémem orientace učitele na vzdělávání v určitém oboru a opomíjení výchovy, čímž se oslabuje samotné úsilí vzdělávat a rozvoj zájmu žáků o předmět.

Žáci potřebují učitele, který je osobnost s lidskou tváří, má pochopení pro žactvo celkově, ale i pro osobní problémy jednotlivců a dovede pomoci při zvládnutí problémů s učivem. Jsou i případy, kdy učitel/učitelka nahrazuje chybějící model otce/matky.

Důležité vlastnosti učitele, na kterých se shodují závěry výzkumů mezi žáky a názory odborníků jsou - demokratický vztah k žákům, porozumění pro jednotlivce, trpělivost, široké zájmy, osobní vzhled a přívětivé chování, spravedlnost, smysl pro humor, charakternost a důslednost, chápání obvyklých problémů žáků, přizpůsobivost, užívání pochval ve větší míře než trestání, učitelské mistrovství.

Vlastnosti učitele, kladný postoj k žákům a humánní vztah k žákům je důležitější, než učitelova odbornost. Důležité je také, aby byl učitel motivován ve vztahu k žákům. Tato motivace může zahrnovat potřebu pomáhat, uspokojování z dosažení cíle, jímž může být rozvinutí schopnosti žáků, dosažení charakterové zralosti, nebo vzdělání žáků. Silnou motivací pro učitele je snaha o identifikaci s modelem výborného učitele a úsilím být ještě lepším.

Při motivaci ke zvolení učitelského povolání může působit nedostatek jistoty, silná dominance, úsilí o vyniknutí (děti mne budou spíše respektovat, než dospělí). Nejistota a silná dominance učitele způsobuje konflikty s dětmi, nepříznivé emoční klima a narušování výchovy.

Další příklad je učitel – neurotik, který má syndrom pomáhajícího. vnucuje dětem svou pomoc v nevhodné formě a míře, je přesvědčen, že jedná správně, ale opak je pravdou. Vzbuzuje v dětech odpor a omezuje jejich samostatnost.

Učitel by měl mít tvůrčí myšlení, neboť řeší i složité pedagogické situace, provádí rozbor výkonů žáků a problémů v jejich chování, volí postupy při vyučování a výchovné prostředky. Nejen učitelé výtvarné a odborné výchovy by měli mít senzomotorické a estetické předpoklady. Významné je to pro všechny učitele, například při kreslení různých schémat na tabuli, nebo při úpravě třídy.

Důležitá je i odolnost učitele k zátěži. Většinu pracovní doby je v kontaktu s mnoha lidmi, má povinnost je kontrolovat, sledovat, odpovídat na jejich dotazy, požadavky, reakce, regulovat je, řešit různé úkoly, problémy a konflikty. Přecházet rychle od jedné

situace ke druhé a při tom neustále myslet na hlavní úkoly. Hodně podnětů mívá za následek podrážděnost, napětí a narušení psychické rovnováhy. Nermalou měrou na učitele působí narušování kázně žáky a konflikty se žáky.

Učitel je v očích dětí zástupce starší generace, při citlivém přístupu k dětem může být neoblíben u nadřízených. Zejména v případech, kdy se zastává tzv. problémových dětí. Učitelova pozice je tedy spojena se spoustou konfliktů. Dalo by se říci, že učitel je most mezi dětstvím a dospělostí, také se snaží dětem přiblížit společnost a život v ní. Tak jako každý jiný člověk i učitel má svůj osobní život, který může přinášet náročnější životní situace. Učitel by měl vystupovat profesionálně, oddělovat osobní život a problémy s ním spojené od své práce. Z pohledu dětí by jeho kupříkladu rozčilení, které si přináší z domu, bylo bezdůvodné a taková situace by měla za následek nepříznivé klima ve třídě a působilo by to rušivě ve výchově.<sup>26</sup>

Učitel by měl být především zralou osobností. Taková osobnost dovede reagovat na projevy žáků, kterými nezdědka chtějí jen učitele vyprovokovat, uváženě a zcela v klidu. Což nezralá osobnost nedovede a reaguje na klackovité chování v podstatě stejným způsobem a v takovém případě je nemožné působit výchovně.

Učitel musí umět se žáky také komunikovat. K žákům se dostávají informace kognitivní ( poznatky, věcná sdělení ), afektivní a regulační ( vyjádření citů, souhlasu či nesouhlasu, ovlivňování motivů). Taková komunikace probíhá verbálními i nonverbálními prostředky (intonací, rychlostí a hlasitostí řeči, přestávkami v průběhu, gesty, mimikou aj.).

Při komunikaci ze žáky musí učitel dbát na uspokojování několika základních lidských potřeb- vzájemné porozumění, pomoc uznání a respekt. Komunikace, která vyjadřuje bezohlednost, agresivitu, lhostejnost a podobně, způsobuje hlubokou frustraci a negativně působí na vývoj a výkon dítěte.

Pedagogové by se měli zaměřit na problém, že se více komunikuje s dětmi, které mají dobrý prospěch. Důvodem může být, že s žákem, který má horší prospěch se hůř komunikuje. Nemá takové vyjadřovací schopnosti, jako žák s dobrým prospěchem. Je ale na učitelích, aby slabším žákům poskytli možnost zdokonalovat se v komunikaci, což jim pomůže i zlepšit výsledky v učení.

---

<sup>26</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 264 - 267

Výzkumy také ukázaly, že učitelé dávají slabším a neoblíbeným žákům méně času na odpověď, než lépe prospívajícím žákům. Učitel by také neměl dopustit, aby při tvoření zasedacího pořádku ve třídě, rozhodoval oblíbenost a neoblíbenost žáků. Tím se má na mysli, že učitel neoblíbené žáky umísťuje do zadních lavic a tímto odstupem vyjadřuje nezájem a jakousi snahu o minimalizaci styku s nimi. Je třeba mít na paměti, že děti a dospívající velmi dobře poznají a dovedou zhodnotit, jak se s nimi vyučující baví a co to pro ně znamená.<sup>27</sup>

S komunikací je spjat i pedagogický takt. Jde o to, že učitel dovede rozpoznat změnu v psychice žáků a reaguje na to svým chováním jednáním. Učitel s pedagogickým taktem dovede rozpoznat i to, že jsou žáci unavení, že poklesla jejich pozornost a dovede takové situaci přizpůsobit výuku zařazením nějaké osvěžující vložky, nebo přestávky. Umí také určit způsob pochvaly, nebo trestu, aby to bylo přiměřené. Při komunikaci a vyjadřování postojů k žákům, dochází k velmi silnému formativnímu vlivu a to na základě učitelova očekávání, jak se dítě bude chovat, kým je a kým bude (pygmalion efekt). Učitelovým očekáváním je silně ovlivněno sebehodnocení dítěte. Důležité je i sebehodnocení učitele, neboť pokud učitel nemá sám o sobě dobré mínění, jeho vztah k žákům je velmi negativní.<sup>28</sup>

Osobní příklad je daleko účinnější, než působení slovy, odměnami a tresty. Dítě si vybere a napodobuje určitý model, činí tak dobrovolně a s nadšením. Takový model plní v životě dítěte důležité funkce. Nabízí řešení problémů a konfliktů v osobním životě i v práci. pomáhá při orientaci v morálních otázkách a ve vytyčování životních cílů. Vzor totiž srozumitelnou formou vyjadřuje názor, přesvědčení, hodnoty a hodnotovou orientaci či morální zásady. model má silný vliv na osobnost díky konkrétnosti a silnému emočnímu náboji. Je třeba si uvědomit, že neexistuje jen pozitivní model, ale i negativní. Dospělí v rámci výchovy předkládají dětem negativní vzor s úmyslem vyvolat v dítěti negativní postoj k jeho chování a k jeho vlastnostem. Může ale dojít k tomu, že tento model na dítě zapůsobí něčím kladně, něco je silně zaujme a budou se snažit tento vzor napodobit.<sup>29</sup>

Učitel musí brát v potaz, při svém působení také prostředí, kde dítě vyrůstá. Prostředí, kde působí spousta vlivů ( kulturní, politické, ekonomické), které stojí často proti sobě. Názory, hodnotové orientace, způsoby života, které jsou ve vzájemném

<sup>27</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 267 - 270

<sup>28</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 272

<sup>29</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 261 - 263



konfliktu, tak tohle vše se promítá do života dítěte a do jeho výchovy. V případě, že učitel nepřihlíží při výchově k tomu, v jakém prostředí dítě vyrůstá, tak zcela určitě dojde k nedostatkům ve výchově a v porozumění dítěti.<sup>30</sup>

W. Brezinka se zabývá, na rozdíl od J. Čápa, více morální stránkou učitelského povolání a kriticky rozvádí, proč je morálka učitele potřebná. Podle W. Brezinky je to právě škola, která má největší vliv na utváření osobnosti a životní cesty dítěte. Nemalé prostředky vynaložené státem do školství mají přinést užitek především žákům a také státu, který je odkázán na zdatný dorost.

Školy slouží k tomu, aby vědomosti a dovednosti, které dětem v dostatečné míře nemohou poskytnout rodiče, zprostředkovali učitelé, kteří jsou k tomuto specializovaní. K práci učitele není vhodný a ochotný každý člověk. Učitel, nebo učitelka musí mít konkrétní profesní znalosti, schopnosti a stanoviska. Ale také v minulosti opomíjený étos povolání, neboli profesní morálku, což znamená – pozitivní postoj k povinnostem svého povolání, horlivé plnění profesních úkolů a svědomité vykonávání tohoto úřadu. Souhrnně – profesní zdatnost.

### **Étos povolání učitelů se skládá ze dvou složek**

- Technická stránka:
  - znalosti, zvládnutí učební látky a metody pro její zprostředkování;
  - znalosti o duševním životě žáků a výchovném působení.
- Morální stránka:
  - odpovědnost za své jednání na pracovišti a jeho následky;
  - povinnost jednat v souladu s tím, co je dobré pro žáky a stát;
  - správné morální postoje.

Profesní morálka u učitelů je potřeba z několika důvodů. Učitel má při své práci velké množství svobodné volby a úsudku. Rozhoduje o postupech a prostředcích výuky, o úkolech, o způsobech kontroly výkonů, o vhodnosti svých slov a činů, o svých reakcích na jednání žáků a rodičů. Je nucen neustále rozhodovat a volit. Tato velká svoboda, sebou přináší velkou míru zodpovědnosti.

---

<sup>30</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 367 - 369

Učitel působí také jako model k napodobování svými žáky, proto musí svým žákům dávat jen dobrý příklad a všemu negativnímu se vyhnout. Učitel je sám sobě pracovním nástrojem, důležité jsou jak jeho schopnosti, znalosti a dovednosti, ale také to jakým stylem mluví a jaká gesta používá, takt, empatie a navyklé životní zvyklosti, tady celá jeho osobnost.

Předpokladem k výkonu tohoto zaměstnání je, že učitel získá důvěru a uznání svých žáků. Toho lze docílit neoblomnými profesními ctnostmi, ale i ctnostmi, které společnost obecně oceňuje. Musí být také důvěryhodný, to znamená, že například jeho výklad o morálce musí jít ruku v ruce s jeho jednáním. Odborná práce učitelů se jen těžko kontroluje, proto společnost spoléhá právě na profesní morálku učitelů.<sup>31</sup>

Na učitele jsou kladeny velká množství nároků, mnohdy i přehnaných a nereálných. Nárůst výchovných úkolů započal v období, kdy započal úpadek formující síly církve, rodiny a veřejných mravů. Někteří rodiče si neuvědomují, že výchova je především jejich záležitostí a přesouvají tuto zodpovědnost na školu, kde jsou v tomto ohledu odborníci. Učitelé jimi chtějí být, ale možnosti školy jim některé z úkolů znemožňují plnit. To vede k přetížení pedagogů a následkem je, že nemají vůli plnit ani to co je reálné. Ve škole se nejedná jen o výchovu, ale je to také správní úřad, který rozhoduje o postupu, nebo propadnutí žáka. Každý rodič chce, aby jeho dítě mělo dobrý prospěch a nepropadalo. Pokud tomu tak není, nezřídká viní učitele, vzniká napětí a nepřátelství mezi rodičem a učitelem, protože je to právě učitel, který jejich dítěti znemožňuje například, přijetí na vysokou školu. Rodiče si ovšem neuvědomují, že plány které mají nachystané pro své děti k realizaci, mohou být v rozporu s jejich schopnostmi a možnostmi.

Pro správné výchovné působení je nutná spolupráce školy a rodiny, protože každý z nich má svůj úkol na výchově a vývoji dítěte.

### **Normy profesní morálky učitele**

Mít znalost povinností svého povolání.

Svému povolání se musí věnovat s plným nasazením.

Pravidelným vzděláváním dosáhnout vysokého stupně profesní zdatnosti.

Mít osvojeny alespoň ty znalosti, které mají předat dětem a tyto znalosti držet.

Uzpůsobovat metody výuky s přihlédnutím k dobře zdůvodněným vědeckým poznatkům.

---

<sup>31</sup> Brezinka, W. Filosofické základy výchovy. Praha : Zvon, 1996, s. 155 - 162

Usilovat o získání a zdokonalování charakterových vlastností, nutných pro povolání učitele (přízeň k žákům, sebekázeň, trpělivost, duševní bdělost, empatie).

Dbát na dobro všech žáků a žádného nezanedbávat, včetně dobra tělesného.

Ve škole a při školních akcích i mimo školu nekouřit.

Pečovat o duševní zdatnost svých žáků, aby každý dosáhl svého maxima.

Usilovat o morální zdatnost svých žáků.

Dbát o duchovní dobro svých žáků.

Dbát o náboženský a světový názor žáků a rodičů, ale nestavět se do role soudce.<sup>32</sup>

---

<sup>32</sup> Brezinka, W. Filosofické základy výchovy. Praha : Zvon, 1996, s. 157 - 174

### 3 Vliv prostředí na utváření hodnot

#### 3.1 Životní prostředí

Prostředí, kde člověk žije, obsahuje vedle hmotných předmětů i nezbytné vztahy, tedy vedle materiální i duchovní systém, tj. prvky jako věda, umění, morálka apod.

Prostor, který vytváří podmínky pro život se nazývá životní prostředí. Je to tedy vše, co člověka obklopuje, co na člověka působí, na co člověk reaguje, přizpůsobuje se tomu a aktivně mění. Jedná se o výsledek vzájemného působení společnosti a přírody. Přírodní i společenská složka životního prostředí se mění lidskou činností. Člověk není produkt životního prostředí. Díky své aktivitě toto prostředí člověk mění. A naopak toto člověkem ovlivněné a změněné prostředí působí na jeho osobnost a způsob života. Prostředí není nic stálého samo o sobě a je to člověk, kdo reguluje rozsah těchto změn. Lidská aktivita je podmínkou pro existenci člověka a také jeho hlavní vlastností.<sup>33</sup>

Typologie prostředí – (všechna třídění se prolínají a doplňují)<sup>34</sup>

Podle velikosti	
Makro prostředí	prostor, kde existuje celá společnost
Regionální prostředí	prostor, kde existuje větší sociální skupina; rozlehlejší teritorium uvnitř společnosti
Lokální prostředí	obec, městská čtvrť...
Mikro prostředí	bezprostřední prostor kde jedinec pobývá

Podle povahy činností	
Pracovní prostředí	dílny, kanceláře, učebna
Obytné a rekreační prostředí	hřiště, park, tělocvična, klubovna, byt...

Podle míry zasažení lidskou aktivitou	
Přírozené prostředí	
Umělé prostředí	člověkem utvořené

<sup>33</sup> Kraus, B. Poláčková, V. et.al. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, s. 99

<sup>34</sup> Kraus, B. Poláčková, V. et.al. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, s. 99 - 101

Podle toho, čím je tvořeno – nejdůležitější !	
Přírodní prostředí	živá a neživá příroda
Společenské prostředí	Je spjato s charakterem a uspořádáním společenského systému
Sociální prostředí	Je charakterizováno rozmístěním obyvatel, profesionální, etnickou, věkovou a vzdělanostní strukturou
Kulturní prostředí	Hmotné i nehmotné výsledky lidské činnosti – umění, právní a morální normy, vědecké poznání, stavby, technické výtvoř...

Podle povahy teritoria	
Venkovské prostředí	do +/- 20 000tisíc obyvatel
Městské prostředí	+/- od 20 000 do 100 000 tisíc obyvatel
Velkoměstské prostředí	nad 100 000 tisíc obyvatel

Podle působících podnětů	
Dle frekvence	prostředí chudé, nebo přesycené podněty
Dle pestrosti	podněty jednostranné, mnohostranné
Dle kvality	podněty zdravé, nebo vadné

Kraus rozlišuje prostředí podle teritoria na venkovské a městské, ale přidává ještě zcela specifické prostředí a to sídliště. Jedná se v podstatě o typ městského prostředí se specifickými vztahy. Takové bydliště postrádá své vlastní tradice, patřičné sítě služeb a hlavně prostory, kde by si mohly hrát a pohybovat se děti. Takové prostředí se pak musí nutně promítnout do jejich osobnosti.

V této době se stává významným globální (celosvětové) prostředí. Takové prostředí přesahuje rámec jedné společnosti. Dochází ke „zmenšování světa“ a jeho unifikování. Dění v makroprostředí má celosvětovou souvislost. Buďto jevy probíhající v konkrétní společnosti ovlivňují zbytek světa, a nebo naopak následkem dění ve světě dochází k určitým jevům v konkrétní společnosti. Hlavním rysem dnešního globálního prostředí je rozvoj komunikačních a informačních technologií. Tento prudký rozvoj by měl způsobit vzájemné obohacení kultur a postupně vytvořit celoplanetární kulturu. Ovšem průvodním jevem jsou i velmi závažné negativní sociální jevy a znaky:

- negativní vlivy mediálních prostředků;
- populační nerovnováha;
- amerikanizace životního stylu a kultury.

V této době, kdy je internet hlavním zdrojem zábavy a vyhledávání informací, kdy působí nepřehledné množství televizních a rádiových stanic, vydává se spousta časopisů a novin, dochází k zahlcování informacemi. Pokud je mnoho podnětů, nebo jsou podněty

jednostranné, jedná se z pedagogického hlediska o problém. Pokud vezmeme v potaz rodinu, která žije jedním druhem sportu, nebo jen jednou určitou činností je toto prostředí pro výchovu lepší, než tam kde se o dítě nestarají vůbec, ale na druhou stranu je to v rozporu s harmonickým a všestranným rozvojem osobnosti.

Za hlavní úlohu při utváření osobnosti pokládají vnější podmínky, tedy prostředí např. J. Lock, F. M. A. Voltaire, C. A. Helvetius, P. H. Holbach. V 19. století G. S. Hall prohlašoval, že vliv prostředí na utváření osobnosti je jen jakýmsi pozadím. Za hlavní složku označoval vliv dědičnosti. K tomuto názoru se přikláněl i W. Stern, který rovněž nedoceňoval vliv prostředí. A. Adler představitel individuální psychologie, zastává opačný názor. Podle něj jsou to právě podněty z vnějšího světa, které formují reakce dítěte.

Dnešní názor je jednoznačný v tom, že prostředí do kterého se rodíme, kde vyrůstáme a ve kterém žijeme v nás nechává otisk a do značné míry nás ovlivňuje.<sup>35</sup>

A. I. Bláha zavedl pojem „sociální dědičnost“. Jde o to, že vedle vrozených dispozic se na člověka přenáší i určité způsoby a modely chování, jež existují v daném prostředí.

### **GENOTYP + PROSTŘEDÍ = FENOTYP.**

**Genotyp** – dispozice získané v okamžiku narození od svých rodičů.

**Fenotyp** – znaky, kterými se jedinec projevuje a je jimi charakterizován v určitém okamžiku svého vývoje.

Člověk hned po narození vstřebává podněty, které na něho působí v prostředí, do kterého se narodil. Toto je často silnější než vlivy, které přicházejí později (například škola). Jedinec se často řídí zásadami a žije způsobem, který je v rozporu s tím, co si osvojil později. Rodina, kterou založí, žije podle toho, co si přináší z rodiny původní, kdy je zcela zřejmá snaha o uplatnění a zavedení modelu fungování rodiny, tak jak to poznal jako dítě u rodiny původní. Zde se dá hovořit pak o takzvané „sociální dědičnosti“.

---

<sup>35</sup> Kraus, B. Poláčková, V. et.al. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, s. 101 - 105

## Úloha prostředí

**Situační** – každá výchovná situace probíhá v nějakém konkrétním prostředí, které vytváří tzv. kulisu k výchovné situaci:

- **Pozitivní** – výchovný cíl a prostředí jsou v souladu.  
výchovný cíl = dodržování osobní hygieny;  
prostředí = pěkná a čistá koupelna;
- **Negativní** – rozpor mezi výchovným cílem a prostředím.  
výchovný cíl = estetické cítění;  
prostředí = starý, neudržovaný byt v domě, kde žijí nepřizpůsobiví občané;
- **Neutrální** – prostředí je irelevantní k výchovným cílům.

**Výchovná (formovací)** – jde o to, že právě určité prostředí má velký vliv na rozvoj osobnosti. Lidé se chovají v každém prostředí jinak. Př. – děti se jinak chovají a projevují ve škole, jinak na hřišti a jinak v divadle. Mohou zde být i individuální rozdíly v chování, ale přesto chování všech vykazuje určitou shodu. Dá se říci, že prostředí má manipulační účinek při výchově. Prostředí působí přirozeně, spontánně, a proto nemá vychovávaný pocit, že je vychováván. Tím je dosaženo efektivnosti ve výchově.

## Způsob výchovy:

- **přímé působení** – přímí vliv vychovatele;
- **nepřímé působení** – vychovatel nevstupuje přímo do situace, ale vytváří podmínky, jimiž působí na vychovávaného prostřednictvím situace.

Prostřednictvím změn v prostředí působíme a ovlivňujeme jednání vychovávaného. Většina dětí si díky přímému působení (zákazy, příkazy) vytváří v sobě blok a tento způsob výchovy se stává neúčinným. Proto je schůdnější a efektivnější nepřímé působení, kdy navozováním podmínek a ovlivňováním prostředí, dochází k dobrým výsledkům při výchově, aniž by se vychovávaný cítil být vychováván. Příkladem takového způsobu výchovy může být naučná stezka, kdy vychovávaný přirozenou cestou získává poznatky a jisté prožitky. Tento způsob výchovy není v podstatě žádnou novinkou. Příkladem můžeme najít v náboženství. Prostředí kostelů, atmosféra náboženských obřadů, to vše velmi silně

působí a ovlivňuje osobnost. V člověku je v takovém prostředí probouzena pokora, bohabojnost a lidská malost.<sup>36</sup>

I podle J. Čápa je nutné si uvědomit, že i do životního prostředí nemalou měrou zasahují hromadné sdělovací prostředky. Především na děti a mládež je působení těchto prostředků značné.

Je proto na rodičích, aby usměrňovali užívání internetu a sledování televize, ať už se jedná o čas, který děti a mladiství u těchto prostředků tráví, tak musí dohlížet na pořady a internetové stránky, které děti sledují a navštěvují. Časté sledování televize, vysedávání u internetu, nevhodné pořady a stránky mají nepříznivý vliv na zdravý rozvoj jedince, jeho názory, postoje a hodnotovou orientaci.

V době, než se televize a internet stali nedílnou součástí života, se příběhy šířily ústně v podobě legend, pohádek, pověstí a podobně. Později toto převzala literatura. V dnešní době jsou tímto vypravěčem masmédiá, která umožňují stejný příběh vykládat různými způsoby a vytvářet tak zmatek, nepochopení a nebo pochopení nesprávné. Tyto příběhy jsou dětem nápomocny k formování názorů, postojů, životních cílů a hodnotových orientací. Výchovné působení příběhů je ve srovnání s výchovou ve škole a rodině nenápadné a proto efektivní.

Osobnost dětí je rozdílná s ohledem na místo kde žijí, zda se jedná o vesnici, nebo město. Městské děti jsou samostatnější, racionálnější, ale méně disciplinované a sebekritičtější než děti z vesnice. Ty jsou více konzervativnější, ale díky rozmachu informačních sítí rozdíly pomalu mizí. Co se týká páchaní trestné činnosti, tak tam jsou jednoznačně zastoupeny ve větším množství dětí z měst s obyvateli nad 10 tisíc obyvatel. Obecně se dá říct, že děti ve městech jsou vzdělanější, ale výzkumy ukazují, že jejich vyspělost se netýká intelektu jako takového, ale jen určitých schopností, například verbálních, nebo abstraktního myšlení.

Velký vliv na výchovu a formování osobnosti má tělovýchova a sport. Ve městech je větší možnost na sportovní vyžití, ale na venkově jsou tělovýchovná sdružení více zaměřena na děti a je tu možnost volného pohybu v přírodě, což je pro děti přirozenější.<sup>37</sup>

<sup>36</sup> Kraus, B. Poláčková, V. et.al. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, s. 101 - 109

<sup>37</sup> Čáp, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: ISV, 1996, s. 266 - 271



Podle Krause, by každá lokalita měla mít vytvořen systém, který by zahrnoval veškeré instituce zaměřené na děti a mládež, jako jsou tělovýchovné jednoty, domy dětí a mládeže, poradny a školu, která by měla být koordinátorem. Výchovní pracovníci by měli mít zmapováno nejen rodinné prostředí svých svěřenců, ale také lokální prostředí, aby mohli vhodným způsobem působit a předcházet negativním vlivům.<sup>38</sup>

B. Kraus se zamýšlí nad ohrožením našeho rozvoje, kdy říká, že člověk přestává být bezprostředně závislým na přírodě a stává se závislým na přírodě zprostředkovaně. To znamená, že člověk už není v takové míře ovlivňován množstvím přírodních zdrojů a účinností přírodních živlů, ale daleko ve větší míře na něj působí produkty jeho vlastní činnosti a umělé prostředí, tedy prostředí, které sám vytvořil.

Je paradox, že právě člověkem vytvořené prostředí jej ohrožuje a především je značně ohrožen zdravý rozvoj osobnosti dětí a mládeže. Samotné přírodní prostředí, které člověk aktivně mění, nese nebezpečí jako globální oteplování, znečišťování ovzduší, kdy hrozí vývojové vady, nádorová onemocnění, alergie a podobně. Úbytek lesů, který může být také katastrofální, neboť jsou to právě lesy, které ovlivňují značnou měrou celkové klima na zemi.

Co se týká společenské oblasti, zde se nebezpečí skrývá za technizací – kdy se dětem dostávají do rukou dokonalé, především elektronické hračky, které nedávají prostor pro rozvoj fantazie. S tímto je úzce spojen problém medializace, tedy působení televize, internetu, tisku a rádia. Tato masmédiá ohrožují celou populaci, ale nejvíce ohrožena je nejmladší generace.

Dnešní svět přestává uznávat hodnoty a mravní odpovědnost se vytrácí také. Dochází také k deformování estetického citění a vkusu, i když tímto není celkově společnost poškozována, jako například ztrátou morálních zábran, ale i to dopomáhá k odlidšťování společnosti, k arogantnímu chování a jevům, které v dnešní společnosti můžeme pozorovat. Morální stav naší společnosti není zrovna uspokojivý. Ohrožení zdravého rozvoje se skrývá v tom, že současný život je z větší části komercializovaný. Je kladen důraz na materiální stránku života, člověk se zaměřuje na vlastní já. Celkově je prostředí přesyceno podněty, spoustou informací a informačními zdroji. Děti se s tímto jen stěží vyrovnávají, neboť jsou na ně tímto způsobem kladeny takové nároky a požadavky, které jsou často nad jejich síly.

---

<sup>38</sup> Kraus, B. Poláčková, V. et.al. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001. s. 130 - 132

Dalším faktorem ohrožení působícím v prostředí jsou patologické jevy. Týká se to především mladé generace, která je stále častěji objektem trestné činnosti, násilí, šikany, týrání, pohlavního zneužívání, vydírání...

Současně však dochází k tomu, že například dítě, které bylo dříve šikanováno, tak později šikanuje taky. Pohlavně zneužívané dítě má v budoucnu velmi blízko k tomu, aby zneužívalo a podobně. Patologické jednání může pramenit i z nezaměstnanosti, která je u mládeže velmi nebezpečná. Život takového jedince může být postižen i takovými jevy, jako jsou užívání drog, prostituce a s tím spojené nebezpečí nákazy infekčními chorobami.

Do ohrožení v globálním prostředí lze zahrnout agresí z přelidněnosti země a paradoxně z toho pramenící izolovanost. Soustavné drancování přírody má za následek nejen problémy zdravotní pro každého člověka na zemi, ale i ztrátu úcty a respektu k přírodě. Příroda existuje už mnohem déle než člověk a naše společnost...<sup>39</sup>

## 3.2 Rodinné prostředí

Rodina je malá sociální skupina, která žije spolu, je mezi nimi citová vazba a jsou pokrevně spjati. V pozicích členů rodiny docházelo v průběhu dějin ke změnám. Dnešní rodinu lze označit za institucionalizovaný sociální útvar nejméně o třech osobách, mezi nimiž jsou rodičovské, manželské, nebo příbuzenské vztahy. Základ rodiny tvoří ve všech kulturách pár – muž a žena. Znakem rodiny je minimálně jedno dítě.

### Rodinu lze rozdělovat z několika pohledů:

- **nukleární** – rodiče a děti, **rozšířená** – rodiče, děti a blízcí příbuzní (prarodiče, strýcové, tety...);
- **orientační** – rodina, v níž jedinec vyrůstá jako dítě, **prokreační** – rodina, kterou jedinec sám zakládá;
- **funkční** – rodině se daří vypořádat s funkcemi, které má plnit, **afunkční** – občas dochází k poruchám některé funkce rodiny, nenarušují život rodiny, výchovu a vývoj dítěte, **dysfunkční** – rodina s vážnými poruchami, dochází k rozkladu rodiny.

---

<sup>39</sup> Kraus, B. Poláčková, V. et.al. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, s. 110 - 114

Rodinu lze označit za první sociální skupinu pro dítě, kde se učí a osvojuje si své první návyky, způsoby chování ve společnosti a podobně. Toto je důležité, neboť je to základ pro schopnost vstupovat do sociálních vztahů, vytvářet vztahy nové a vůbec pro vlastní sociální rozvoj. Rodiče se stávají představou pro dítě o jejich budoucím partnerském vztahu. Tento vztah dítě sleduje a samo se učí pravidla jeho fungování, jak řešit konflikty a napětí v partnerském a mezilidském vztahu.<sup>40</sup>

Pozorováním dění v rodině dítě získává modely sociální interakce a komunikace v malé sociální skupině s nimiž se identifikuje. Dítě se tak učí určitému způsobu života a učí se určitým normám. Díky odměnám a trestům dochází k přijetí těchto požadavků dítětem. Tímto způsobem dochází k socializaci a výchově dítěte v rodině.

Jak rodina působí na dítě záleží také na tom, jaké jsou rodiče národnosti, jakou dělají práci, jak smýšlí o světě, jaké mají politické a náboženské přesvědčení. Nejdůležitější je jaké mají rodiče vzdělání. Rodiče s ukončeným středoškolským vzděláním, mají kladný vztah ke kultuře a vzdělávání. Postrkují dítě k dobrému školnímu prospěchu, k hodnotným volnočasovým aktivitám a dovedou vytvořit podmínky k realizaci, nebo podat pomocnou ruku. Naopak rodiče, kteří nemají ani ukončené základní vzdělání, nejsou schopni poskytnout dítěti ani podmínky, natož podporu.

Je potřeba si uvědomit, že působení rodiny se neomezuje jen na dětství, ale způsob komunikace, citového reagování, citových vztahů a vůbec zkušenosti z rodiny si dítě sebou nese do dospělosti. Tedy do partnerských vztahů, vztahů k vlastnímu dítěti a k ostatním lidem.

Dítě přebírá model chování ze své rodiny, pokud je například v rodině běžné, že se mluví vulgárně, krade se atd., tak dítě se chová stejným způsobem na jaký je navyklé z rodiny a nechápe, že by dělalo něco nepřijatelného, něco v rozporu s normami. U mladistvých také dochází k tomu, že špatně chápou pojmy, které vyjadřují lidské a morálně důležité vlastnosti. Ohleduplnost zaměňují za slabost, skromnost za zakřiknutost, rozhodnost za jednání bez přemýšlení. Mylné chápání takových pojmů může narušit výchovu a sebevýchovu. Když je dítě malé, tak nezná, že ubližuje druhému, nebo zvířeti a neví, že tím způsobuje bolest. Když dítě pozná následky

---

<sup>40</sup> Kraus, B. Poláčková, V. et.al. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, s. 78 - 81

těchto pohybů a slovních projevů, které u toho vede, splní se tak důležitá podmínka k tomu, aby dítě své chování změnilo.<sup>41</sup>

Je především na rodičích, aby v raném dětství, kdy je dítě nejsnáze ovlivnitelné, takzvaně filtrovali co je dítěti předkládáno, ať už jde o hračky, televizní pořady, časopisy, příběhy a jejich hrdiny, způsob zábavy a odpočinku, tedy o vlivy z prostředí. Tímto způsobem je možné působit na hodnotovou orientaci dítěte. Záleží při tom na emočním vztahu dítěte a rodiče, na dosavadních zkušenostech a cílech dítěte.<sup>42</sup>

W. Brezinka píše, že dítě potřebuje stálou pomoc. Rodiče, kteří dítě zplodili za něj mají neodvolatelnou zodpovědnost a na nich zaleží, jestli dítě bude šťastné, nebo nešťastné. Tato zodpovědnost trvá tak dlouho, než se dítě osamostatní a je schopné za sebe nést odpovědnost. Dobrá rodina a láskyplní rodiče, kteří projevují nesobeckou starost, jsou pro dítě to nejlepší. Takový přístup pak dítě motivuje k získání jistoty, sebedůvěry, schopnosti milovat a buduje se i díky takovému přístupu morálka dítěte. Jen ten, kdo zkusí jaké to je být milován, bude schopen lásky. A to nejen k ostatním lidem, ale i ke kultuře, kterou dítěti rodiče zprostředkovávají a to včetně morálních a duchovních ideálů, kterým rodiče věří. Svědomí se vytváří velmi brzy, proto závisí především na rodičích, jaké hodnoty si dítě získá. Dítě si lépe zafixuje reálnou situaci, kdy se mu ukazuje, jak se správně chovat, než slovní poučování, je tedy důležité být příkladem ve svém vystupování, chování a jednání pro to, co je od dítěte požadováno.<sup>43</sup>

Dnes je doba kulturního pluralismu, ale aby dítě získalo emocionální základy pro smysluplný a sociálně odpovědný život, je potřeba jej chránit před pronikáním ostatních kultur do naší společnosti. Tedy omezit dítěti horizont jen na naši kulturu a společnost a vytvořit tak životní prostor plný bezpečí, kde nebudou rozpory v tom, co je pravdivé, dobré, důležité, co se smí a podobně. Je na rodičích, aby vytvořili pro své děti prostor, kde bude nastaven řád a láskyplné prostředí plné důvěry ve spolehlivé lidi. Tohoto lze v dnešní době dosáhnout je tak, že se rodina přidá k nějakému společenství, které je podobné rodině. V těchto společenstvích hraje důležitou úlohu víra, proto se zde klade především důraz na morální a duchovní výchovu. V tomto ohledu tato společenství předčí veřejné školství. V naší společnosti je stát odkázán na rodinu, která má za úkol položit morální a duchovní základ dětem. Problém je, že v tomto mnozí rodiče sami nemají jasno, přestože

<sup>41</sup> Čáp, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: ISV, 1996, s. 272 - 275

<sup>42</sup> Čáp, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: ISV, 1996, s. 270 - 271

<sup>43</sup> Brezinka, W. Filosofické základy výchovy. Praha : Zvon, 1996, s. 105 - 108

jsou pouze oni sami kompetentní ve světonázorové a náboženské výchově, kterou zanedbávají. Možná proto, že jsou sami v těchto otázkách nejistí.

V dřívějších dobách měla křesťanská víra v našich zeměpisných šířkách důležité postavení a z toho plynula i výchova dětí. Křesťanství kladlo důraz na hodnotovou orientaci, hierarchii hodnot, otázky života a smrti, dobra a zla. Starší lidé žijí pod vlivem křesťanských hodnot, aniž by sami byli křesťany. Náboženství prostupovalo celou společností a jejich předci byli povětšinou věřící, takže jejich výchova byla vedena podle křesťanských hodnot. Dnes již křesťanství nemá takovou váhu a dobu ve které žijeme, lze označit za pokřesťanskou. Dnešní děti, se tedy nemohou opřít o formování pomocí křesťanské morálky, která byla ve společnosti uznávána. Je tedy na dnešních rodičích, aby své děti nenechali v otázkách víry a morálky zakrnět, ale aby jim i v dnešní ateistické společnosti ukázali jaký smysl má život a vštípit jim, že jsou vázány morálními povinnostmi.<sup>44</sup>

Rodina má tedy mimo jiné i takzvaně socializačně–výchovnou funkci. To znamená, že na své členy působí v souhrnu jevů a procesů: ekonomických, sociálních, kulturních, mravních, estetických, zdravotních a jiných.

Nejdůležitější úlohou této funkce je příprava dětí do praktického života. Dítě po celý svůj život v rodině přijímá spoustu informací a aktivně je zpracovává v souladu se svými vlohami, psychickými a biologickými potřebami, se svými zkušenostmi, ale i hodnotovými orientacemi a vzory, které pro dítě představují především jeho rodiče a starší sourozenci. Dítě tedy v socializačním procesu není jen pasivní objekt, ale řídí se také svou vůlí, svými zájmy, přáními a orientací. V dnešní době se prodlužuje doba, kdy žijí spolu stará a mladá generace. Je třeba zdůraznit, že je důležité ovlivňování starší generace mladou generací. A to z toho důvodu, že starší generaci se oslabuje a klesá četnost a intenzita sociálních vztahů. Ovšem prvořadé a důležitější je ovlivňování mladé generace generací starší, protože ta klade základy schopnosti vytvářet sociální vztahy.

Velmi důležitým úkolem rodiny v socializaci dítěte, je také identifikace ve sféře pohlaví. Pokud je dítě pod vlivem rodiče opačného pohlaví, může to vést k nesprávné identifikaci a způsobovat problémy ve výchově jeho vlastních dětí. Již od druhého roku života dítě vyžaduje, aby se na výchově podíleli oba rodiče. Potřeba otcovi přítomnosti je vyžadována o to víc, pokud se dítě v různých výchovných institucích setkává jen s ženami.

---

<sup>44</sup> Brezinka, W. Filosofické základy výchovy. Praha : Zvon, 1996, s. 137 - 139

Problém je, když děti vychovává samotná matka a otázkou je, jak bude působit rodinné prostředí na dítě, pokud bude vychováváno homosexuálním párem. Důležitá je také citová funkce rodiny, je to funkce, kterou žádná jiná instituce nemůže uspokojivě poskytnout. Je zcela ojedinělá a má obrovsky pozitivní vliv na děti, pokud je ovšem vedena správně. Je potěšitelné, že si mnozí lidé potažmo rodiče, jsou tohoto vědomi.<sup>45</sup>

J. Čáp mluví o výzkumech, které prokázaly, že také záleží na sociokulturních podmínkách rodiny, lokalitě života a době ve vztahu k výkonům dítěte. Pokud mají rodiče vyšší vzdělání, je možnost navštěvovat školy s vyšší úrovní, v lokalitě života rodiny jsou příznivější ekonomické a kulturní podmínky, které podporují rozvíjení intelektu dětí a motivace k učení a osvojování a vědomostí, jedná se o podnětné rodiny (prostředí). Rodina a lokalita, které není sociokulturně rozvinuta a tím se vývoj dítěte ztěžuje, se označuje za nepodnětnou.

Ukázalo se, že v naší zemi hraje nejdůležitější roli vzdělání rodičů a jejich postoj ke vzdělání, kultuře a podobně. To vše má zásadní vliv na rozvoj dítěte. Pokud má alespoň jeden z rodičů vysokoškolské, nebo středoškolské vzdělání jejich děti u testů inteligence dosahují lepších výsledků, než ostatní děti. Mají rozvinutější zájmovou činnost a lepší školní prospěch, než děti rodičů se základním vzděláním, nebo neúplným základním vzděláním. U některých dětí jejich prospěch, zájmová činnost a schopnosti více závisí na vzdělání otce, u jiných je to spjato se vzděláním matky. Může se však jednat o to, kdo se dítěti více věnuje, zda otec, či matka.<sup>46</sup>

Pro vývoj mladistvých je vhodná tzv. práce v domácnosti. U této činnosti jedinec dochází k poznání, že fyzická práce není jen o fyzických silách, ale že je zde důležitý intelekt, vědomosti, dovednosti a myšlení. Mladiství si při těchto činnostech navyknu přemýšlet, aby si práci usnadnili a fyzickou sílu užívali racionálně. Již od raného dětství je dítě svědkem domácích prací, do kterých se postupně zapojuje, získává dovednosti a zkušenosti ze společné činnosti, kde se realizují osobní vztahy a řeší morální problémy typu – pomoc druhému x bezohlednost; odpovědnost, vytrvalost x nezodpovědnost, nedostatečná vytrvalost; kladný x záporný postoj k práci. Důležitá zkušenost z fyzické práce je pochopení její náročnosti, aby si jedinec této práce vážil a také těch, kteří tuto práci vykonávají. Z výzkumů je patrné, že děti, vykonávající domácí práce jsou šikovnější a ochotnější k vykonávání pracovních úkolů. Toto má důsledky i v budoucím životě

<sup>45</sup> Kraus, B. Poláčková, V. et.al. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, s. 79 - 83

<sup>46</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 265 - 266

jedince. Mnoho problémů v partnerském soužití pramení z nedostatku pracovních dovedností, návyků a postojů k domácím pracem některého z partnerů.<sup>47</sup>

Při výchově dětí v rodině mohou nastat problémy, pokud si muž a žena přináší do svazku rozdílné způsoby života, na které jsou navyklí. Například žena pocházející z venkova volný čas věnuje péči o domácnost a zahradu, výlety a kulturní akce ji nemusí přinášet radost. Muž vyrůstající ve městě volný čas chce věnovat zábavě, odpočinku, chce budovat kariéru a vesnický způsob života ho omezuje a má pocit ztráty času. Z obou stran je očekáváno, že se ten druhý přizpůsobí, tento konflikt je ovšem neřešitelný.<sup>48</sup>

### **Druhy učení v rodině**

**Napodobováním** – dítě často nevědomě napodobuje své rodiče, starší děti, ostatní osoby z nejbližšího okolí a postavy z televize. Napodobují chování, řeč, mimiku i zdrženlivost emocí. Napodobováním získává sympatie, nebo odpor k různým druhům zábavy, práce a přejímá tak např. kooperativní, nebo agresivní způsob chování. Tímto způsobem může dojít i ke vzniku alkoholismu, nebo dítě přejme fobii z některého druhu zvířete od matky.

**Učení sociálním posilováním** – systém odměn a trestů. Za chování, které je požadováno, dítě dostane odměnu, při nežádoucím chování je trestáno. Odměnou může být pochvala, úsměv, materiální odměna. Trestem může být mračení, pohružka zrušením citového vztahu. Tresty a odměny mají silné účinky, je ale při jejich užívání brát v potaz odlišnosti trestaného, nebo odměňovaného jedince. Tento způsob se užívá v rodině, škole i mezi vrstevníky.

**Observační či zástupné učení** – učení pozorováním. Pokud dítě vidí jak je někdo za určitou věc trestán, nebo odměňován, tak je předpoklad, že nebude chtít být trestán a tu činnost vykonávat nebude, nebo bude chtít být odměněn a zachová se podle toho co viděl.

**Učení identifikací** – jedná se v podstatě o vyšší formu napodobování. Jedinec přebírá způsoby chování od někoho s kým se chce identifikovat. Je to zpravidla někdo, ke komu má silný emoční vztah. Nejde jen o přejímání způsobu chování, oblékání atd., ale přebírá také jeho cíle a hodnotové orientace. Může se jednat o osobu z nejbližšího okolí, ale také postava z historie, literatury, televize atd.<sup>49</sup>

<sup>47</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 302 - 306

<sup>48</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 270

<sup>49</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 192 - 194

Dítě vyrůstající ve velké rodině je formováno tím, že napodobuje dospělé a starší sourozence. Je zde kladen důraz na morální výchovu a vysoké požadavky na výkon a chování dětí. V malé rodině roste vliv na dítě ze strany vrstevníků a hromadných sdělovacích prostředků.<sup>50</sup>

W. Brezinka ve své knize filozofické základy výchovy uvádí, že působení rodiny na dítě je do značné míry ovlivněno snahou o přenos zodpovědnosti výchovy z rodiny na školu. Je to způsobeno tlakem životní situace mnohých rodin, kdy rodiče musí pracovat déle, aby byly schopni rodinu finančně zabezpečit. Krutou realitou je, že mnohé matky jsou nuceny svými zaměstnavateli, aby předčasně ukončili mateřskou dovolenou a nastoupily do zaměstnání pod pohrůžkou ztráty pracovního místa. K tomuto problému se vyjádřil i M. Gorbačov. Napsal, že problémy v morálce a chování mládeže jsou z části způsobeny tím, že matky pracující na plný úvazek, nemají dostatek času na práci v domácnosti, výchovu dětí a vytváření rodinné atmosféry. Což má negativní odezvu na stát, který potřebuje kvalitní lidi ke správnému a efektivnímu fungování. Proto je potřeba, aby byla státem umožněna plnohodnotná výchova, a to s ohledem na čas, materiální a sociální zabezpečení. Takové přenášení zodpovědnosti z rodiny na instituce, bylo praktikováno především v totalitních socialistických státech a přineslo to katastrofické následky, ale ani v dnešní společnosti není tento problém uspokojivě vyřešen.<sup>51</sup>

Socializace probíhá pomocí rodiny, ale relativně silně působí i škola a média. Jejich působení nemusí být v souladu, často se setkáváme s protichůdnými tlaky. Tradiční společnost zajišťovala jakousi ochranu před působením něčeho nového, kdežto dnešní společnost je novým vlivům a podnětům zcela otevřena. Je malá možnost obrany před těmito vlivy, které mohou být v absolutním rozporu. Společnost ponechává na jedincích, kterému z těchto vlivů a do jaké míry podlehne.

---

<sup>50</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 268 - 269

<sup>51</sup> Brezinka, W. Filozofické základy výchovy. Praha : Zvon, 1996, s. 149



### 3.3 Kamarádi a vrstevníci

Jedná se o neformální skupinu dětí, nebo mladistvých, kteří jsou si věkem blízcí. Jejich cíle a normy mohou být společensky schvalované, nebo nežádoucí pro výchovu a v krajním případě se může jednat o delikventní skupinu.

Rodina je první sociální skupina, kde dochází k prvotnímu formování osobnosti dítěte. Mezi kamarády a vrstevníky jde o zcela specifické vztahy k dítěti a tak pouhé působení rodiny nestačí. Nezřídka dochází k tomu, že dítě nepřijde do styku s vrstevníky až do zahájení školní docházky, nebo i déle. Příčinou mohou být úzkostliví rodiče, nemoc dítěte, technické a místní podmínky nebo ostych dítěte. Odborníci zabývající se tímto problémem, zastávají názor, že takové děti nemají dostatek zkušeností v sociálních interakcích, proto mají problémy ve vztazích k lidem a formování jejich osobnosti se stává velmi obtížným úkolem. Je třeba zdůraznit, že se v současné době vrstevníci považují za velmi důležité a nezbytné prvky ve výchově. V minulosti se rodiny izolovaly, žily uzavřenějším způsobem života a jedním z důvodů byl strach rodin ze špatného vlivu kamarádů na jejich dítě. Samozřejmě, že vrstevníci mohou mít i nepříznivé formativní účinky, ovšem ty příznivé převažují.

Člověk v průběhu života prochází spoustou vrstevnických skupin a učí se v nich existovat. Velmi malé děti se mezi sebou setkávají jen sporadicky. Hrají si nezávisle na sobě, i když si hrají vedle sebe. Neumějí ještě spolupracovat a často dochází k nesvárům. V předškolním věku dochází k utváření skupin dětí, které si hrají spolu, ale tyto skupiny jsou velmi proměnlivé a nestálé. Vstupem do školy se dítě stává členem větší skupiny, která je zpočátku formální. Ve třídě se relativně rychle začínají utvářet menší skupinky a časem většinou dochází k tomu, že se celá třída stane neformální skupinou.

Zvláště důležitá je skupina vrstevníků mezi jedenáctým a čtrnáctým rokem. V tomto věku dochází ke kolísání vztahu jedince ke skupině. Důvodem bývají konflikty ve skupině, změny zájmů a jiné. Dochází také k tomu, že se jednotlivci od skupiny sami odtahují. Důvodem může být erotický vztah, nebo že se konkrétní skupina stává nevyhovující a jedinec se snaží nalézt jinou.

V tomto období dochází k důležitým momentům ve formování osobnosti a v přípravě pro život ve společnosti. Jedinec se ve skupině vrstevníků učí, že i druhý má nějaké potřeby, jedná tu s lidmi různých povah. Pověštinou se povahy jiných od té jeho

značně liší. Učí se prosazovat svůj názor, usměrňovat ho, řešit konflikty, bránit se, vyrovnávat se s nezdarem a nespravedlností. Každý člen tu plní různé role a učí se v nich pohybovat.

Každá skupina vrstevníků má pro své členy spoustu možností, jak působit na jedince. Dochází zde například k uspokojování různých potřeb a skupina může mít lákavé cíle. Skupina má také kontrolu nad svými členy a pokud některý z členů neplní to, co skupina označuje za žádoucí, tak přichází postih ze strany skupiny. Prostředky postihu jsou různé, od připomínání požadavku, vyhrožování a posměch, až po fyzické násilí, nebo vyloučení jedince ze skupiny. Jednání skupiny vrstevníků proti jednotlivci, který se určitým způsobem prohřešil proti zájmům skupiny, bývá někdy kruté. V jedinci může vyvolávat frustraci, strach a zapříčinit, že postihovaný jedinec se může uchýlit k nežádoucímu, nebo i k protispolečenskému jednání.

Pokud ve školní třídě dojde k neakceptování jednotlivce ostatními, tento pak vyhledává skupinu vrstevníků mimo třídu. Tato kompenzace ale není ideální, protože děti ve školní třídě tráví většinu dne. Prožívají zde různé strasti spojené s výukou a dovedou se navzájem podporovat a pomáhat si. Žák, který je vyčleněn z tohoto kolektivu, potřebuje od učitele porozumění, povzbuzení, ale hlavně pomoc při sblížení se skupinou.

Mladí lidé jsou určitou dobu ve svém životě velmi závislí na skupině svých vrstevníků. Mnohdy se milně domnívají, že vrstevníci jim daleko více rozumějí, než rodiče, nebo dospělí vůbec. Jsou často pohlceni obavou z nepřijetí do skupiny vrstevníků, nebo o jejich vyloučení ze skupiny. Ve skupině vrstevníků často dochází ke konfliktům, nebo k nežádoucímu vývoji. Přesto je pro vývoj zralé osobnosti skupina vrstevníků velmi důležitá a podstatná. Dochází zde k osamostatnění, oproštění od dětské vazby k rodině a ke ztrátě závislosti na autoritě rodičů. Pokud by k tomuto nedošlo, znamenalo by to problémy ve formování rysů, jako je samostatnost, iniciativa, organizační a sociální dovednosti, které jsou důležité v profesním, osobním i partnerském životě.

Mezi vrstevníky se objevují rozdílné názory na oblékání, přístup ke studiu, na trávení volného času a podobně. Některé děti toto mohou nést bolestivě, ale i tímto získávají zkušenost v řešení konfliktů, která je potřeba k orientaci a správnému rozhodování i v morálních dilematech.<sup>52</sup>

---

<sup>52</sup> Čáp, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: ISV, 1996, s. 286.-.288

Skupina působí na osobnost celkově, zvláště pak na sociální dovednosti a charakter. Při vývoji mladého člověka ve zralou a nezávislou osobnost je nutné si uvědomit, že se jedinec oprošťuje od závislosti na rodině a přechází do závislosti na skupině. Mladiství by se neměl omezovat na jednu skupinu, ale měl by mít možnost porovnávat, jak která skupina tráví volný čas, jaké uznává hodnoty a podobně.<sup>53</sup>

Skupina vrstevníků, kde je jen jeden absolutní vůdce, jak je to například u pouličních gangů a která se vyznačuje nepřiměřenými hodnotami a normami, má neblahý vliv na formování osobnosti. Stejně tak skupina, která je složena výlučně ze stejně starých dětí, se velmi snadno může dostat do opozice proti společenským normám. Jedním z předpokladů působení vrstevnické skupiny žádoucím způsobem, je věkový rozdíl mezi členy. Taková skupina vychází lépe s dospělými. Starší členové skupiny jsou nápomocni mladším, učí je různé dovednosti, mladší v nich spatřují svůj vzor a to motivuje a zavazuje starší k odpovědnějšímu chování. Již v mateřských školách, pokud je více ročníků pohromadě v jedné třídě, si starší žáci brzy osvojují schopnost bez vyzvání pomáhat mladším s úkoly, které ti mladší ještě ne tak úplně ovládají.

Je potřeba si také uvědomit, že člověk dříve či později přijímá takovou roli, kterou od něj ostatní očekávají. Platí to zejména v případech, kdy dospělí označují mládež za chuligány jen proto, že se jinak oblékají, nebo poslouchají jinou hudbu. Dospělí tímto způsobem mohou vmanévrovat děti do role chuligánů, aniž by se tak zpočátku projevovali. Taková situace pak může nahrávat delikventnímu chování dětí.

#### **Znaky, kterými se liší děti v predelikventních skupinách od dětí jiných:**

- záporný postoj rodičů k dítěti;
- selhávající rodina, škola, pracovní a volnočasová skupina (dítě nenachází uspokojení, náklonnost, porozumění, pomoc);
- neúspěšnost ve škole (přichází snaha získat uznání kdekoliv a za každou cenu);
- absence životních cílů, které jsou společností kladně hodnoceny (vzdělání, práce, rodina, hodnotná zájmová činnost, morální cíle);
- nerozvinuté svědomí, neuznávání platnosti společenských a morálních norem (navzájem si pak ospravedlňují delikventní chování).

---

<sup>53</sup> Čáp, J. Mareš, J. Psychologie pro učitele. Praha : Portál, 2007, s. 275 - 280

Záporný postoj k dítěti spojený s nadměrnou přísností lze označit za největší nebezpečí. I když se dítě projevuje určitý čas ukázněně a poslušně, především ze strachu, je otázkou času kdy dojde ke vzpouře k autoritě rodičů. Přísná výchova zapříčiňuje nesamostatnost a závislost. Dítě pak hledá jinou autoritu, která by za něj rozhodovala. Touto autoritou se může stát predelikventní skupina, či její vůdce. Snaha o přísnou výchovu, která má za cíl poslušnost a mravnost dítěte, pak vede k přesnému opaku. Je dobré, pokud má dítě možnost zařazení do skupiny vrstevníků, která sleduje pro takového jedince lákavé cíle a zároveň tyto cíle nejsou v rozporu s normami společnosti a mravností. Může se jednat o sportovní oddíl, nebo zájmový kroužek. Je ale třeba, aby vedoucí těchto oddílů, měli porozumění a kladný emoční vztah k dítěti. V takovém případě dítě dospělého přijímá a většinou se takový dospělí stává vzorem pro dítě. V takovém prostředí pak dochází k rozvoji činnosti, zvýšení úrovně výkonu dítěte a k osvojení si společensky schvalovaných forem komunikace a interakce. Taktéž si dítě osvojuje morální normy a hodnoty. Pokud ovšem v takových organizacích působí vedoucí s nepříznivými osobními vlastnostmi a provádí se zde činnost nevhodnou formou, tak děti nemají o společnou činnost zájem.<sup>54</sup>

Na rozdíl od J. Čápa se Kraus zabývá v oblasti kamarádů a vrstevníků také dětskými a mládežnickými hnutími, jako jsou například Hippie, které reagovalo na negativa civilizace v 60 letech, Greenpies, Duha, které mají za program ochranu životního prostředí. Nebo hnutí Skinheads, které vzniklo ve Velké Británii. U nás je toto hnutí velmi rozšířeno a je značně politicky orientováno. Jejich postoje jsou ultrapravicové, ideálem je pevný stát, který vede diktátor. Některé frakce tohoto hnutí mají postoje a hodnoty stejné jako fašisti. V naší zemi, je zmiňované hnutí spojováno s romskou otázkou. Je alarmující, že věk členů tohoto hnutí klesá pod hranici 15 let. Jedná se o extremistické hnutí, stejně tak jako hnutí Punk, nebo anarchisté, kteří mají za program projevovat odpor ke všemu autoritativnímu.<sup>55</sup>

Vrstevnické skupiny se setkávají více méně ve volném čase. Při nezájmu jak děti tráví svůj volný čas, může docházet k deviantním formám chování. Podle výzkumů je třeba, aby se rodiče a učitelé starali i o to, s kým děti tráví volný čas. Měli přehled o lidech

<sup>54</sup> Čáp, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: ISV, 1996, s. 286 - 290

<sup>55</sup> Kraus, B. Poláčková, V. et.al. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, s. 134

ve skupině, o jejich cílech a postojích. Nelze dopustit, aby skupina svou aktivitu a mínění obrátila proti nim.<sup>56</sup>

### 3.4 Zájmová činnost

Člověk se mění a formuje, pokud dělá delší dobu určitou činnost, ať už se jedná o určitou práci, či konkrétní sport a jiné. Při každé činnosti může dojít k rozvoji určité stránky osobnosti. Jsou činnosti, které mohou rozvíjet mnoho psychických předpokladů najednou. Například různé umělecké činnosti, nebo péče o dítě. Ale v zásadě platí, že pokud chceme formovat určitou vlastnost, je potřeba vykonávat takovou činnost, která klade požadavky právě na tuto vlastnost.

#### Příklady

**Senzomotorické dovednosti a schopnosti** – pohybové hry, sport, fyzická práce, technické zájmové činnosti, šití a podobně.

**Intelektové dovednosti a schopnosti, poznávací procesy** – stolní a didaktické hry, učební činnosti, kulturní a studijní zájmové činnosti, duševní práce.

**Sociální dovednosti a rysy osobnosti, týkající se vztahu k lidem** – kolektivní sporty, zájmové činnosti v oddílu, práce ve dvojici, nebo malé skupině.

**Estetické vnímání, emoce a schopnosti** – umělecká zájmová činnost, činnost se vztahem k přírodě.

**Volní vlastnosti a odolnost k zátěži** – práce, hry a jiné činnosti, kde je třeba zdolávat překážky, ovládat se a zodpovědně jednat.<sup>57</sup>

Formativní účinky se mohou u konkrétních činností lišit podle podmínek. Například formování vůle a kladného postoje k práci, pomocí pracovní činnosti je účinné za předpokladu, že je tato činnost vykonávána bez donucení a v příznivém emočním klimatu. Pokud je práce vykonávána za trest, v napětí a strachu, může vyvolávat v jedinci negativní postoj. Důležitá je také motivace, osobní a skupinové vztahy, ale také organizace této činnosti. Zcela zásadní je denní režim. Tedy rozdělit den na čas pro spánek, jídlo, práci, studium a odpočinek. Při dodržování nastaveného režimu, nervové systémy řídící jednotlivé činnosti, poté automaticky určují pořadí a trvání jednotlivých činností. V době

<sup>56</sup> Kraus, B. Poláčková, V. et.al. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, s. 135 - 136

<sup>57</sup> Čáp, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: ISV, 1996, s. 298- 300

příjmu potravy má jedinec chuť k jídlu, v době pracovní činnosti je plný energie a chuti tvořit, v době spánku ospalý a ráno se probouzí ve stanovenou dobu. Pokud se denní režim nedodrhuje, nebo není nastaven vůbec, tak může docházet k různým potížím, ať už fyziologickým, nebo psychickým. Jako je například nespavost, nechutenství, únava, podráždění a podobně. Denní režim je úzce spjat s motivací, životními cíli a postoji jedince. Například sportovcům a vědcům správné nastavení a dodržování režimu pomáhá k dosahování náročných cílů. Pokud se dostane denní režim do rozporu s cíli jedince, je vnímán jako překážka k dosahování vytýčených cílů a způsobuje frustraci. Příkladem může být nastavení spánku na 22. hodinu a určitá součást tréninku sportovce, která je důležitá pro zvýšení výkonu, se uskutečňuje od 20. hodiny do 22. hodiny. Činnostmi opakujícími se stejným způsobem vznikají návyky, ovlivňující průběh činností a život jedince. Návyk je jedním z výsledků lidského učení. (Dítě získá návyk děkovat, když něco dostane pokud je k tomu vedeno, je mu to připomínáno a pokaždé, když něco dostane poděkuje, časem se z toho stane návyk, nad kterým už nepřemýšlí a zcela automaticky poděkuje.)

Užitečné návyky usnadňují člověku život, nemusí přemýšlet a ztrácet čas, jestli se například po probuzení nejdříve nasnídá, nebo vykoná osobní hygienu. Pomáhají udržovat dobrou náladu a kladný životní pocit. Návyky a denní režim nejsou jen záležitosti fyziologické, nebo organizační, ale pomáhají značnou měrou ve výchově a formování osobnosti. Získané návyky jsou důležité ve vztahu k pracovní činnosti, charakterovým rysům, ve volném jednání a v morálních aspektech jednotlivce.

Podle W. Jamese je při veškeré výchově hodně důležité, aby se náš nervový systém, stal našim spojencem, pracoval pro nás a ne abychom si udělali ze svého nervového systému nepřítele. Spojencem je dobrý návyk, nepřítelem je špatný návyk, zlozvyk.

Podle J. Čápa se jedná o dril a slepou poslušnost bez souběžného formování názorů, postojů a přesvědčení. Tento postup kritizuje, neboť je v rozporu s dnešní rozvinutou společností, jejího morálního citění a s procesem pozitivního formování osobnosti, který se praktikuje v dnešní době.

Návyk je jedním z komponentů, kterou činnost samotná formuje osobnost. Patří sem i komponenty volní, motivační a poznávací.

Jsou činnosti, které člověk vykonává sám, jako sbírání známek, čtení, ale je otázkou času, kdy se o své činnosti bude bavit s ostatními. Důvodem je obousměrné předávání zkušeností a informací, získání podpory, povzbuzení a podobně. Některé činnosti člověk

vykonává z části sám jiné výlučně ve skupině. V podstatě se dá říct, že ať už se jedná o jakoukoliv formu činnosti, vždy se v konečném efektu jedná o společnou činnost. A právě ta má značný význam pro uspokojování potřeb jedince, formování osobnosti, protože zde probíhá sociální komunikace a interakce a dochází k sociálnímu učení. Z toho vyplývá, že společná činnost působí velmi silně a hlavně mnohostranně.<sup>58</sup>

Malé dítě tráví většinu času tím, že si hraje. Dříve panoval názor, že se jedná o promarněný čas. Dnešní pohled je zcela opačný, neboť právě hrou se dítě mnohé naučí a připraví se jak pro práci, tak pro život. Výchovné účinky her se liší podle druhu her, protože každý druh her působí na jiné psychické procesy a vlastnosti.

### **Rozdělení působení her:**

- **Vnímání a senzomotorická koordinace** – pohybové a konstruktivní hry.
- **Paměť** – básničky, písničky...
- **Fantazie** – hry se stavebnicí, nebo když si hrají na něco, nebo někoho (na doktora, na prodejnu...).
- **Myšlení** – hádanky, stolní hry.
- **Soustředění pozornosti** – poutavé, citově zabarvené hry, když je dítě navíc motivováno hrát si. Na takové hry se dítě dovede soustředit delší dobu, než na jakoukoliv jinou činnost.
- **Volní vlastnosti, vytrvalost, sebeovládání, iniciativa, rozhodnost** – hry kdy je potřeba překonávat překážky, jako je třeba únavu, rušení ostatními dětmi.
- **Vztahy a spolupráce** – společné hry.

V podstatě všechny hry mají nějaká pravidla. Na tvoření těchto pravidel se buďto dítě samo podílí, nebo je samo přijímá, dodržuje a vyžaduje jejich dodržování od druhých. Pokud je nedodržuje, vzniká konflikt se skupinou, nebo vnitřní konflikt v dítěti samotném. Hry, které mají pravidla, jsou velmi důležité pro formování charakteru, k osvojování sociálních norem a při výchově k mravnosti. K ovládnutí afektu, ke zdolávání obtíží a únavy a k soustředěnosti vedou hry obecně, neboť se jedná o činnost, pro kterou je dítě silně motivováno.

---

<sup>58</sup> Čáp, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: ISV, 1996, s. 298 - 300

Každé dítě časem začne preferovat určitý druh her. Některým vyhovují více činnosti, které jsou zaměřeny na pohybovou aktivitu, jiné děti zajímají více hry zaměřené na intelekt. Rozdíly se objevují i v tom, zda se jedná o individuální, nebo skupinovou aktivitu. Jisté nebezpečí je v tom, že dítě, které bude preferovat určitý druh her a rozvíjet tak předpoklady již relativně rozvinuté, bude zanedbávat rozvíjení předpokladů jiných. Z toho důvodu je vhodné, aby dospěli v určité míře a formě ovlivňovali dětské hry a poskytovali dětem potřebné informace, metodickou pomoc a podobně. Je třeba, aby tento zásah do dětských her umožňoval dětskou iniciativu, tvořivost a samostatnost. Potřeba je také sledovat individualitu dětí a podle toho je stimulovat k rozličným druhům her.

Mladiství se na hry dívají, jako na něco překonaného, jako na něco, co již není pro ně vhodné. Při rozmluvách mezi sebou opovrhují dětskými pořady, i když v soukromí se rádi podívají na pohádku, večerníček a podobně. Nejedná se v žádném případě o konec her. Mladiství se věnují činnosti s hravými aspekty. Jedná se o činnost, která je silně uspokojuje, jsou k ní vnitřně motivováni a nepřichází donucení zvenčí.<sup>59</sup>

#### **Náplň volného času u mladistvých:**

- zaměření na prostředky masové komunikace –internet, televize;
- sport, příroda, cestování;
- manuální činnosti.

#### **Problémy spojené s trávením volného času:**

- Široké a přitom povrchní a nestálé zájmy, může dojít i ke striktně jednostranné zájmové činnosti.
- Absence hodnotné a trvalé zájmové činnosti. Z takzvaného nic nedělání pramení sdružování se v delikventních skupinách, užívání drog...
- Nárůst pasivního trávení volného času – televize, internet.
- Rozpor mezi přáním věnovat se určité zájmové činnosti a její realizací.
- Prostředky, formy a metody podpory zájmové činnosti nemusí být vždy optimální.

---

<sup>59</sup> Čáp, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: ISV, 1996, s. 301 - 302



**Volný čas dětí poskytuje odpočinek, zábavu, kompenzaci jednostranných učebních činností, ale také nemalé výchovné možnosti, jako:**

- poznávání různých činností a oblastí života, což je důležité pro přípravu na povolání a existenci člověka ve společnosti;
- získávání a formování vědomostí, dovedností, schopností, zájmů, volních a dalších rysů;
- dovednost vhodně využívat volný čas k upevnění tělesného i duševního zdraví, bohatému vnitřnímu životu a rozvinutí vlastní osobnosti.

Aby toto bylo vůbec možné, je potřeba příležitosti k činnostem, pozitivní hodnocení vykonávaných zájmových činností a vzor v rodičích, učitelích a ostatních osobách v jejich okolí v tom jak oni tráví svůj volný čas.<sup>60</sup>

V dnešním světě, je lidský život závislý na práci, především na té, kterou vykonáváme za úplatu. Volný čas se užívá k regeneraci pro další pracovní činnost. Je rozšířené, že se lidi mezi sebou posuzují podle toho, kdo co dělá za práci a kolik vydělává. Málokdo se zajímá o to, co kdo dělá ve volném čase, jaké má zájmy a jak se sociálně angažuje.

Do 19. století lidé neusilovali o výdělek nad určitou hranici. Volný čas byl pro ně přednější. Tehdejší svět svým způsobem řídila katolická církev a třetina roku připadla na církevní svátky, oproti tomu protestanti považovali tvrdou práci za základní povinnost a ctnost každého křesťana.

Kraus ve svém pojednání o volném čase hovoří o nutnosti vedení a motivování dětí a mládeže k určitým aktivitám, ale také zdůrazňuje nutnost utlumování aktivit, které by mohli snižovat možnost deviantního chování, užívání drog a kriminality. Za aktivity, které je nutné utlumit, označuje především tzv. konzumní aktivity. Kraus se také na rozdíl od Čápa věnuje otázce nezaměstnanosti. Jedná se o frustrující a krizovou situaci, kdy je člověk vyveden z duševní rovnováhy, ztrácí motivaci a má obavu o svou existenci. Jde také o to, že nezaměstnaný má spoustu času, který ubíhá daleko pomaleji, než člověku zaměstnanému. Čas přestává být důležitý a nastává nuda. Tento jev je zcela markantní u osob, které nemají vytvořeny pracovní návyky, například u absolventů škol.

---

<sup>60</sup> Čáp, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: ISV, 1996, s. 306 - 311

Jak je tráven volný čas, je také určeno věkem a úrovní sociální, mentální a psychické zralosti. Aktivity vykonávané ve volném čase, mohou také stimulovat další zrání a měnit tak hodnotovou orientaci. Mladí lidé místo výdělečné činnosti, nebo hodnotně stráveného volného času, raději volí činnosti, které jsou nenáročné, konzumní a nemusí být nejlépe vůbec aktivní.

Podle Krause by školy měly děti učit, jak trávit volný čas. Působení multimedii je velmi silné a proto je třeba působit na emoční inteligenci dětí třeba tímto způsobem. Jednalo by se o zařazení několikahodinových bloků do vyučování, kdy by si žáci sami zvolili, co budou dělat. Jednalo by se například o řemeslnou práci, činnost spojenou se životním prostředím, nebo sociální práci.

**Taková výuka by navíc vedla ke:**

- spontaneitě – výchova k čestnosti, flexibilitě, kreativitě, zvědavosti a otevřenosti;
- sociabilitě – výchova ke spolupráci, toleranci a ohleduplnosti.

Kraus také mluví ve spojení se zájmovou činností i o krizi vzdělání, kdy školy předávají žákům informace, které nepotřebuje a nevyužije a musí se učit něco, co zvládne počítač. Je proto podle něj potřeba nového všeobecného vzdělání, které zahrnuje kultivaci a rozvoj osobnosti, vzdělávání zaměřeno na budoucí povolání a volný čas. Toto vzdělání, by se mělo zaměřovat na současnost, ale především na budoucnost a zkvalitnit životní cestu každého dítěte, na které se dosti významně objevuje i právě volný čas. Volný čas dětí, lze také užít pro nácvik životních rolí.<sup>61</sup>

---

<sup>61</sup> Kraus, B. Poláčková, V. et.al. Člověk, prostředí, výchova. Brno: Paido, 2001, s. 164 - 171

## **II. PRAKTICKÁ ČÁST**

## 4 Výzkum

### 4.1 Příprava výzkumu

#### Cíl

Úkolem výzkumu je zjistit u žáků devátých tříd základní školy Morávkova ve Vyškově – Dědicích, v jakém prostředí žijí, jak tráví volný čas, jaké uznávají hodnoty, jak jsou na tom při řešení morálních dilemat a zda se jejich představa o vlastním chování dá označit za prosociální.

#### Hypotézy

##### 1) Na preferenci hodnot má vliv úplná rodina

Tato hypotéza byla stanovena z důvodu hledání odpovědi na otázky: „Zastávají děti z úplných rodin stejné hodnoty, jako děti z rodin neúplných?“ „Kým jsou obě skupiny dětí ovlivňovány při sestavování hodnot?“

Předpoklad je, že děti z neúplných rodin budou více toužit po lásce a rodinném životě. Děti z úplných rodin budou zřejmě více ovlivňovány rodiči, než čímkoliv, nebo kýmkoliv jiným.

##### 2) Vzdělání rodičů má na trávení volného času malý vliv

Stanovením této hypotézy je snaha o zjištění, zda rodiče s vyšším vzděláním, kteří by měli mít větší rozhled, obšírnější zájmy a vidinu lepší budoucnosti, kterou jim podle vlastní zkušenosti přináší vzdělání, vedou k tomuto i své děti.

##### 3) Prosociální chování významně souvisí s žebříčkem hodnot

Výsledkem ověření, či vyvrácení této hypotézy, bude zjištění zda není v rozporu to, jaké děti chtějí být, nebo jaké mají o sobě mínění a jak by se zachovali v praktické situaci, která je navozena otázkami, kdy se mají konkrétně rozhodnout jak se zachovají v určité situaci.

## **Metoda výzkumu**

Pro praktickou část své práce jsem zvolil dotazníkovou metodu. Tato metoda nevyžaduje vysoké nároky na přípravu, vyhodnocení a není nijak zvlášť časově náročná. Otázky jsou zvoleny tak, aby je děti byly schopny jednoznačně pochopit. Vyskytují se zde otázky, které se bezprostředně týkají stanovených hypotéz, ale i takové, které přispívají k uvolnění dětí, k zamyšlení nad sebou samým a k pocitu důležitosti jich samých při vypracovávání tohoto dotazníku.

Úvodem je prosba na děti s pomocí, což má způsobit pocit jejich potřebnosti. Je zde také uvedeno, že dotazník je zcela anonymní a výsledky nebudou nikde jinde, než v mé práci zveřejněny. Z těchto důvodů je opodstatněné se domnívat, že odpovědi budou odpovídat skutečnosti. Otázek v tomto dotazníku je 26. Dotazníky dětem předkládal zástupce ředitelky školy, s kterým jsme se dohodli, že dětem při předávání dotazníků k vyplnění, vysvětlí nemožnost dobrých, nebo špatných odpovědí a zbavil je tak ostychu při vyjádření jejich názorů. Dotazník byl zpracováván ručně. Nejdříve každá otázka zvlášť a poté podle příslušnosti k hypotézám.

H 1 - Na preferenci hodnot má vliv úplná rodina (pomocí otázek 1, 2, 15, 16).

H 2 - Vzdělání rodičů má na trávení volného času malý vliv (pomocí otázek 5, 6, 13, 14).

H 3 - Prosociální chování významně souvisí s žebříčkem hodnot (pomocí otázek 1, 15, 21).

## **Vzorek pro výzkum**

Dotazníkové šetření jsem prováděl na ZŠ Morávková Vyškov – Dědice, zúčastněnými tohoto šetření byli žáci devátých tříd.

Jedná se o úplnou školu se všemi ročníky. Cílem školy je vychovávat žáky, kteří pohlížíjí na svět v souvislostech, myslí kriticky a budou schopni uplatnění na trhu práce. Nový školní vzdělávací program, který je zaměřen na vzdělávání v souvislostech je doplňován o školu v přírodě, zájezdy do zahraničí, letní i zimní sportovní kurzy a různé vzdělávací akce. Funguje zde spousta zájmových kroužků a to sportovních, tvůrčích, či hudebních. Na této škole jsou specializované třídy (tzv. dislektické), výuka na prvním stupni je doplňována nabídkou volitelných a nepovinných předmětů, na druhém stupni je rozšířená výuka informatiky. Internetové připojení je možné ve specializovaných učebnách, ale i na chodbách školy.

## 4.2 Dotazník

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 32 žáků devátých tříd. Návratnost dotazníků byla 100 %.

Otázka číslo 1- Pohlaví?

Pohlaví respondentů + počet					
Muži	%	Ženy	%	Celkem	%
16	50	16	50	32	100

Z celkového počtu respondentů 32 (100 %) je 16 dívek (50 %) a 16 chlapců (50 %).

Otázka číslo 2- Bydlíš s?

S kým bydlíš						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
S rodiči	11	34,375	11	34,375	22	68,75
S mámou	5	15,625	5	15,625	10	31,25
S tátou	0	0	0	0	0	0
Jiná možnost	0	0	0	0	0	0

S rodiči žije 11 dívek (34,375 %) a 11 chlapců (34,375 %), jen s mámou žije 5 dívek (15,625 %) a 5 chlapců (15,625 %). Celkově žije v úplné rodině 22 respondentů (68,78 %) a s matkou žije 10 respondentů (31,25 %).

Otázka číslo 3- Žijete kde?

Kde žijete						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Na vesnici	11	34,375	12	37,5	23	71,875
Ve městě	5	15,625	4	12,5	9	28,125

Na vesnici žije 11 dívek (34,375 %) 12 chlapců (37,5 %), ve městě žije 5 dívek (15,625 %) a 4 chlapci (12,5 %). Celkově na vesnici žije 23 dotázaných (71,875 %) a ve městě 9 (28,125 %). Bez mála 72 % dětí žije na vesnici a 28 % dětí žije ve městě.

Otázka číslo 4- Bydlíte kde?

Kde bydlíte						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
V bytě	5	15,625	4	12,5	9	28,125
V rodinném domě	11	34,375	12	37,5	23	71,875
Jinde	0	0	0	0	0	0

V bytě bydlí 5 dívek (15,625 %) a 4 chlapci (12,5 %), celkem 9 dětí (28,125 %). V rodinném domě bydlí 11 dívek (34,375 %) a 12 chlapců (37,5 %), celkem 23 dětí (71,875 %). Z tabulky vyplívá, že skoro tři čtvrtiny dětí bydlí v rodinném domě.

Otázka číslo 5- Jakého nejvyššího vzdělání dosáhla matka?

Vzdělání matky						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Základní škola	1	3,125	1	3,125	2	6,25
Stř. s maturitou	9	28,125	6	18,75	15	46,875
Stř. bez maturity	4	12,5	7	21,875	11	34,375
Vysoká škola	2	6,25	2	6,25	4	12,5

Základní vzdělání matek je u chlapců i dívek stejné. Celkový počet 2, což činí 6,25 %. Matky s maturitou jsou u dívek v počtu 9 (28,125 %) a u chlapců 6 (18,75 %), celkem to znamená 15 matek (46,875 %). Matky s výučním listem jsou u dívek v počtu 4 (12,5 %) a u chlapců 7 (21,875 %), celkem 11 matek (34,375 %). Vysokoškolsky vzdělané matky jsou u dívek zastoupeny v počtu 2 (6,25 %) u chlapců stejně, takže celkem 4 matky (12,5 %). Znamená to, že chlapci mají více matek se středoškolským vzděláním bez maturity a děvčata mají více matek s maturitou. Celkově je nejpočetnější skupina matek s maturitou.

Otázka číslo 6- Jakého nejvyššího vzdělání dosáhl otec?

Vzdělání otce						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Základní škola	1	3,125	0	0	1	3,125
Stř. s maturitou	4	12,5	5	15,625	9	28,125
Stř. bez maturity	8	25	8	25	16	50
Vysoká škola	3	9,375	2	6,25	5	15,625
Nevím	0	0	1	3,125	1	3,125

Otce se základním vzděláním má pouze jedna dívka, celkově tedy jedno dítě, což činí 3,125 % z celkového počtu. Otcové s maturitou jsou u dívek zastoupeni v počtu 4 (12,5 %) a u chlapců 5 (15,625 %). Celkem tedy se jedná o 9 otců (28,125 %). Otcové s výučním listem jsou u dívek v počtu 8 (25 %) a u chlapců 8 (25 %), celkem se jedná o 16 otců (50 %). Vysokoškolsky vzdělaní otcové jsou u dívek v počtu 3 (9,375 %) a u chlapců 2 (6,25 %). Celkem se jedná o 5 otců (15,625 %). Jeden dotázaný chlapec neví o vyšší vzdělání svého otce, což činí 3,125 %. Nejpočetnější skupinou otců je skupina s výučním listem (50 %).

Otázka číslo 7- Kolik máš sourozenců?

Kolik máš sourozenců						
Počet sourozenců	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
1	4	12,5	7	21,875	11	34,375
2	7	21,875	7	21,875	14	43,75
3	2	6,25	1	3,125	3	9,375
Více	0	0	0	0	0	0
0	3	9,375	1	3,125	4	12,5

V rodinách kde jsou dvě děti žijí 4 děvčata (12,5 %) a 7 chlapců (21,875 %), celkově se jedná o 11 dětí (34,375 %). Dva sourozence má 7 děvčat (21,875 %) a 7 chlapců (21,875 %), celkově je to 14 dětí (43,75 %). Tři sourozence mají 2 děvčata (6,25 %) a 1 chlapec (3,125 %), celkem 3 děti (9,375 %). Bez sourozenců žijí 3 děvčata (9,375 %) a 1 chlapec (3,125 %) celkem 4 děti (12,5 %). Nejvíce je zastoupena skupina dětí, které mají 2 další sourozence (43,75 %), potom děti s jedním sourozencem (34,375 %), jedináčci jsou 4 (12,5 %) a děti s dalšími třemi sourozenci jsou 3 (9,375 %).



Otázka číslo 8- Zaměstnání rodičů.

Zaměstnání rodičů						
Matka	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Zaměstnanec	12	37,5	13	40,625	25	78,125
Podnikatelka	0	0	1	3,125	1	3,125
Nezaměstnaná	4	12,5	2	6,25	6	18,75

Zaměstnání rodičů						
Otec	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Zaměstnanec	15	46,875	13	40,625	28	87,5
Podnikatel	0	0	2	6,25	2	6,25
Nezaměstnaný	1	3,125	1	3,125	2	6,25

Zde je patrná převaha u obou rodičů v obstarávání živobytí. Matky jsou v celkovém počtu 25 (78,125 %) zaměstnankyně, otcové v počtu 28 (87,5 %). Nepatrné množství podnikajících rodičů činí 1 matku (3,125 %) a 2 otce (6,25 %) 6 matek (18,75 %) a 2 otcové (6,25 %) jsou nezaměstnaní.

Otázka číslo 9- Jsou rodiče věřící?

Víra rodičů						
Matka	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Věří	3	9,375	2	6,25	5	15,625
Nevěří	13	40,625	14	43,75	27	84,375

Víra rodičů						
Otec	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Věří	2	6,25	3	9,375	5	15,625
Nevěří	14	43,75	13	40,625	27	84,375

Z této tabulky je zřejmé, že víra nehraje nijak výrazně důležitou roli v naší společnosti a existuje zanedbatelné minimum párů, kde je jeden věřící a druhý nevěří. 27 matek (84,375 %) není věřící, věřících je pouze 5 (15,625 %) a u otců je situace naprosto stejná.

Otázka číslo 10- Ty sám jsi věřící?

Víra respondentů						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Věří	1	3,125	1	3,125	2	6,25
Nevěří	15	46,875	15	46,875	30	93,75
Nepřemýšlel o tom	0	0	0	0	0	0

Děti nejsou vedeni k víře a tak není divu, že jsou pouze 2 děti (6,25 %) věřící a zbytek 30 dětí (93,75 %) nevěří a žádné s dětí o tom ani nikdy nepřemýšlelo.

Otázka číslo 11- Dostáváš nějaké kapesné?

Kapesné						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Dostává	14	43,75	13	40,625	27	84,375
Nedostává	2	6,25	3	9,375	5	15,625

Kapesné dostává 27 dětí (84,375 %) z toho se jedná o 14 dívek (43,75 %) a 13 chlapců(40,625 %). 5 dětí (15,625 %) kapesné nedostává.

Otázka číslo 12- Kapesné dostáváš za co?

Za co dostává kapesné						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Za pomoc v domácnosti	9	28,125	2	6,25	11	34,375
Za prospěch	1	3,125	3	9,375	4	12,5
Za chování	2	6,25	4	12,5	6	18,75
Jen tak	2	6,25	4	12,5	6	18,75

Z této tabulky je patrné, že dívky jsou vedeny k práci v domácnosti a za to jsou také nejvíce odměňovány a to v počtu 9 dívek (28,125 %) z celkového počtu dívek. Chlapci jsou odměňováni kapesným nejvíce za chování v počtu 4 (18,75 %) a nebo dostávají kapesné jen tak v počtu 4 (18,75 %) z celkového počtu dětí.

Otázka číslo 13- Jak trávíš volný čas?

Trávení volného času						
Způsob trávení	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Studium	2	6,25	0	0	2	6,25
Zájmová činnost	6	18,75	9	28,125	15	46,875
Práce v domácnosti	0	0	0	0	0	0
Povídání s přáteli	6	18,75	3	9,375	9	28,125
Sledování televize	0	0	0	0	0	0
Surfování po netu	2	6,25	5	15,625	7	21,875
S rodiči	0	0	0	0	0	0

Dívky tráví volný čas nejvíce zájmovou činností 6 (18,75 %) a povídáním s přáteli 6 (18,75 %), chlapci tráví volný čas nejvíce zájmovou činností 9 (28,125 %) a surfováním po internetu 5 (15,625 %). Celkově je nejoblíbenější volnočasovou aktivitou zájmová činnost, kterou preferuje celkově 15 dětí (46,875 %). Práci v domácnosti se ve volném čase nevěnuje nikdo, takže i dívky, které jsou za práci v domácnosti odměňovány toto berou jako povinnost.

Otázka číslo 14- Kolik času trávíš u TV?

Čas strávený u TV						
Denně	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
0,5 h	3	9,375	3	9,375	6	18,75
1-2 h	8	25	9	28,125	17	53,125
3-4 h	3	9,375	4	12,5	7	21,875
5 h a více	2	6,25	0	0	2	6,25

Čas strávený sledováním televize je nejvíce udáván v trvání 1-2 hodiny denně. U dívek je to počet 8 (25 %) a chlapci v počtu 9 (28,125 %), celkově se jedná o 17 dětí (53,125 %). Což je nadpoloviční většina dětí.

Otázka číslo 15- Seřaď následující hodnoty dle toho, jak vnímáš jejich důležitost.

Seřazení hodnot podle důležitosti			
Žebříček	Holky	Kluci	Celkem
1	Rodina	Zdraví	Zdraví
2	Zdraví	Láska	Rodina
3	Láska	Rodina	Láska
4	Přátelé	Přátelé	Přátelé
5	Vzdělání	Peníze	Peníze
6	Peníze	Kariéra	Kariéra
7	Štěstí	Svoboda	Svoboda
8	Pomoc druhým	Štěstí	Vzdělání
9	Kariéra	Vzdělání	Štěstí
10	Svoboda	Zábava	Zábava
11	Volný čas	Pomoc druhým	Pomoc druhým
12	Zábava	Volný čas	Volný čas

Z této tabulky jde poznat, že pro děti jsou největší hodnoty – zdraví, rodina a láska. Bohužel se hodnoty jako vzdělání a pomoc druhým zobrazily až na konci žebříčku. Tento výsledek není úplně špatný, je ale alarmující v tom, že jsou děti zaměřeny jen na sebe a je zřejmá netečnost k tomu co se děje v jejich okolí. Jde možná o nevědomé přiznání se k neochotě pomoci druhému v nouzi. V otázce číslo 21 drtivá většina dětí udává, že by člověku v nouzi pomohly. Je tu možná ukázán rozdíl v tom, jakým by člověk chtěl být a jakým ve skutečnosti je.

Otázka číslo 16- Kdo, nebo co Tě ovlivnilo při sestavování hodnot v otázce číslo 15?

Kdo ovlivnil sestavení hodnot						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Rodiče	4	12,5	2	6,25	6	18,75
Škola	1	3,125	3	9,375	4	12,5
Vrstevníci	2	6,25	1	3,125	3	9,375
Vlastní zkušenosti	11	34,375	10	31,25	21	65,625
Média	0	0	2	6,25	2	6,25

21 dětí (65,625 %) uvádí, že je při sestavování žebříčku hodnot nejvíce ovlivnila vlastní zkušenost. To by napovídalo tomu, že děti vidí všude okolo snahu zaměřovat se jen na sebe a výraznou nadřazenost vlastního zájmu a prospěchu nad pomoci druhému v nouzi. Toto je například patrné při autonehodě, kde jde o život, tak projede spousta aut, než některé zastaví a nabídne pomoc. Rodiče mají vliv na určování hodnot u dětí, číselně vyjádřeno, jen 18,75 %. Otázka je, proč to tak je a co se s tím dá dělat.

Otázka číslo 17- Kolik máš přátel?

Počet přátel						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Málo	4	12,5	3	9,375	7	21,875
Hodně	12	37,5	13	40,625	25	78,125
Žádní	0	0	0	0	0	0

78,125 % dětí si myslí, že má přátel hodně a 21,875 % dětí má za to, že přátel mnoho nemá. Z tohoto je zřejmé, že povětšinou jsou děti družné a dovedou navazovat a udržovat vztahy.

Otázka číslo 18- Přátele máš.

Věk přátel						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Stejně staré	4	12,5	4	12,5	8	25
Starší	1	3,125	4	12,5	5	15,625
Mladší	1	3,15	0	0	1	3,125
Ve všech kategoriích	10	31,25	8	25	18	56,25

56,25 % dětí uvádí, že má přátele ve všech věkových kategoriích a 25 % dětí má přátele stejně staré. Nadpoloviční většina je správně v přátelských vztazích orientována. Protože, jak je uvedeno v teoretické části, je nutné aby děti měly přátele starší i mladší. Z důvodu učení se od starších. Například aby zbytečně neztrácely čas s „objevováním Ameriky“ a dál předávaly své poznatky a zkušenosti mladším.

Otázka číslo 19- Dovedl(a) by jsi ukrást něco v obchodě, když by jsi měl(a) hlad a neměl(a) peníze?

Hodnocení krádeže – otázka 19						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Ano	4	12,5	4	12,5	8	25
Ne	12	37,5	12	37,5	24	75

Tato otázka je tak trochu složitě morální dilema a za určitých okolností neexistuje špatná odpověď. Nicméně 75 % dětí uvedlo, že by neukradlo jídlo, i kdyby měly hlad. Zbytek, tedy 25 % dětí uvedlo, že by krást, za takové situace dovedlo. Otázkou je, jak by se děti zachovaly, kdyby byly postaveny reálně před tuto volbu.

Otázka číslo 20- Pokládáš za krádež, když nevrátíš vypůjčenou školní pomůcku z majetku školy?

Hodnocení krádeže – otázka 20						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Ano	11	34,375	14	43,75	25	78,125
Ne	5	15,625	2	6,25	7	21,875

Je s podivem, že pěti děvčatům (15,625 %) a dvěma chlapcům (6,25 %) nepřipadá přivlastnění si cizí věci jako krádež. Potěšující je, že se drtivá většina dětí (78,125 %) v tomto problému orientuje správně podle pravidel naší společnosti. Otázkou je „kde je problém“. Děti, které přivlastnění si cizí věci nepovažují za krádež, jsou tak možná naučeny z rodin, které jsou ještě zasaženy myšlením z dob totality, kdy se obohacovat na úkor společnosti byla v podstatě nutnost. Možná se pohybují ve špatné společnosti, možná jim jen nikdo správně nevysvětlil, že takové chování není správné.

Otázka číslo 21- Když by jsi viděl(a) člověka v nouzi a mohl(a) by jsi mu pomoci. Pomůžeš mu?

Pomoc v nouzi – otázka 21						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Ano	14	43,75	13	40,625	27	84,375
Ne	2	6,25	3	9,375	5	15,625

84,375 % dotazovaných uvedlo, že by člověku v nouzi pomohlo, což je potěšující, i když je zde stále zbývajících 15,625 % respondentů, kteří by pomoc neposkytli, alespoň podle odpovědi na tuto otázku. Ovšem při porovnání s žebříčkem hodnot v otázce číslo 15, kde se pomoc druhým objevila až skoro na spodu dvanáctistupňového žebříčku, vyvstává absolutní nesoulad mezi odpovědí na tuto otázku a na sestavení žebříčku hodnot, potažmo umístění hodnoty pomoc druhým.

Otázka číslo 22- Věnuješ se aktivně nějakému sportu? Napiš jakému.

Aktivní sport						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Nesportuji	3	9,375	4	12,5	7	21,875
Sportuji	13	40,625	12	37,5	25	78,125

25 dětí (78,125 %) z celkového počtu se věnuje nějakému sportu, což je dobré pro vývoj mladého člověka velmi dobré. Vytváří si tak smysl pro fair-play, cílevědomost apod.

Otázka číslo 23- Jaký je Tvůj nejoblíbenější předmět?

Nejoblíbenější předmět						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Matematika	5	15,625	3	9,375	8	25
Fyzika	1	3,125	3	9,375	4	12,5
Chemie	1	3,125	0	0	1	3,125
Dějepis	1	3,125	0	0	1	3,125
Výtvarná výchova	2	6,25	3	9,375	5	15,625
Tělesná výchova	6	18,75	7	21,875	13	40,625

13 dětí (40,625 %) z celkového počtu udává, jejich nejoblíbenější předmět je tělesná výchova, druhým nejoblíbenějším předmětem je matematika, kterou označilo za svůj nejoblíbenější předmět 8 dětí (25 %). Nejméně se těší oblíbě chemie a dějepis, jež označilo za svůj nejoblíbenější předmět po jednom z dotazovaných. Je škoda, že zrovna dějepis se netěší přílišné oblíbě, protože jsou to především dějiny, z kterých se dají čerpat zkušenosti a ponaučení. Vše tu již tak trochu bylo, jen osoby a místa se mění.

Otázka číslo 24- Chtěl(a) by jsi studovat na škole, která je ukončena maturitou?

Zájem o studium na střední škole s maturitou						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Má zájem	12	37,5	12	37,5	24	75
Nemá zájem	4	12,5	4	12,5	8	25

Celkem 24 žáků (75 %) má zájem studovat dál na škole, která je ukončena maturitní zkouškou. Z této tabulky tedy plyne zájem většiny dětí o vzdělání.

Otázka číslo 25- Jakému povolání by jsi se chtěl(a) v budoucnu věnovat?

Představa o budoucím povolání						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Má jasno	15	46,875	15	46,875	30	93,75
Neví	1	3,125	1	3,125	2	6,25

Drtivá většina dětí, což je 30 (93,75 %) má jasno o své budoucí profesi.

Otázka číslo 26- Jaké je Tvé největší přání?

Největší přání						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Peníze	1	3,125	5	15,625	6	18,75
Vzdělání	3	9,375	0	0	3	9,375
Láska	2	6,25	0	0	2	6,25
Neví	4	12,5	3	9,375	7	21,875
Zdraví	3	9,375	5	15,625	8	25
Štěstí	2	6,25	2	6,25	4	12,5
Cestování	0	0	1	3,125	1	3,125
Zvíře	1	3,125	0	0	1	3,125

21,875 % dětí kupodivu neví, jaké je jejich největší přání. Možná je to způsobeno ostychem, možná opravdu neví. 18,75 % dětí má největší přání peníze. To možná pramení ze zaměřenosti na sebe a je to odraz naší materialisticky zaměřené společnosti.



### 4.3 Zhodnocení výsledků

#### HYPOTÉZA č. 1: Na preferenci hodnot má vliv úplná rodina.

##### Pořadí hodnot

Neúplná rodina		
Holky		Kluci
1	Zdraví + Rodina	Zdraví + Rodina
2	Vzdělání	Láska
3	Láska	Peníze
4	Peníze + Kariéra	Kariéra
5	Přátelé	Přátelé
6	Zábava	Vzdělání
7	Pomoc druhým	Štěstí
8	Svoboda + Volný čas	Svoboda
9	Štěstí	Zábava
10		Pomoc druhým
11		Volný čas

Úplná rodina		
Holky		Kluci
1	Rodina	Zdraví
2	Zdraví	Láska
3	Láska	Rodina
4	Přátelé	Přátelé
5	Svoboda	Peníze
6	Štěstí	Svoboda
7	Peníze	Kariéra
8	Pomoc druhým + Vzdelání	Štěstí
9	Volný čas	Zábava
10	Kariéra	Vzdělání
11	Zábava	Pomoc druhým
12		Volný čas

Po vyhodnocení nasbíraného materiálu je zřejmé, že u děvčat z úplných rodin hraje hlavní roli rodina a v těsném závěsu pak následuje zdraví a láska. Peníze se u těchto dívek objevily až v druhé polovině žebříčku. U chlapců z úplných rodin hraje prim zdraví, rodina je až na třetím místě a peníze se objevily až na pátém místě. Hodnoty pomoc druhým a vzdělání se u děvčat i chlapců objevily téměř na konci žebříčku.

U dětí z neúplných rodin se hodnota pomoc druhým rovněž objevovala na posledních místech. Se vzděláním je to ale jinak. U chlapců z neúplných rodin, je hodnota vzdělání v polovině žebříčku a u děvčat dokonce na druhém místě. Děti postrádající jednoho z rodičů staví shodně na nejvyšší místo zdraví a rodinu, láska je těsně pod těmito hodnotami a peníze se objevují v první polovině žebříčku hodnot.

Ze zjištěného lze usoudit, že hodnoty rodina, peníze a vzdělání jsou pro děti z neúplných rodin důležitější, než pro děti z úplných rodin. Potřeba úplné rodiny je u dětí, kde funguje jen jeden rodič pochopitelná a dá se i předpokládat. Potřeba peněz s největší pravděpodobností pramení z toho, že tyto děti jsou nejvíc konfrontovány s nedostatkem financí. Život v naší společnosti pro matku samoživitelku je velmi náročný a zatěžující ve všech směrech, ve finančním směru hlavně. A tak si tyto děti, už v tomto věku, daleko více uvědomují potřebu peněz pro život a cestou k jejich získání může být pro ně, podle žebříčku hodnot, vzdělání a kariéra.

### **Kdo ovlivnil sestavení hodnot?**

Úplná rodina		Neúplná rodina		
	Holky	Kluci	Holky	Kluci
1	Vlastní zkušenost	Vlastní zkušenost	Vlastní zkušenost	Vlastní zkušenost
2	Rodiče	Rodiče + Média	Vrstevníci	Vrstevníci
3	Škola + Vrstevníci	Škola + Vrstevníci		

Všichni respondenti staví na první příčku, v tom co je ovlivnilo při sestavování žebříčku hodnot, vlastní zkušenost. Děti z úplných rodin dále ovlivňují rodiče, až potom škola a vrstevníci. Kdežto děti z neúplných rodin udávají, že po vlastní zkušenosti je nejvíce ovlivňují vrstevníci. Otázka, která se nabízí, zní – Ztratily děti z neúplných rodin důvěru v rodinu jako studnici rad pro život, nebo zde dochází s absencí úplné rodiny i k absenci poradenství? A proto se děti nechávají ovlivnit školou, vrstevníky a možná i medií.

Možná si rodič dává za vinu rozpad manželství a jeho myšlení se ubírá směrem, že on není tím, kdo by mohl radit a tak dítě hledá radu jinde.

Byť děti z úplných i neúplných rodin udávají v podstatě shodně zdraví, jako jednu z nejpreferovanějších hodnot, tak lze říci, že hypotéza číslo 1 je tímto výzkumem potvrzena, ale v „negativním“ slova smyslu. Ukázalo se, že děti z neúplných rodin jsou více motivovány a připraveny na život.

## HYPOTÉZA č. 2:      **Vzdělání rodičů má na trávení volného času malý vliv**

Jak trávíš volný čas?								
Vzdělání matky	Studium / %		Zájmová činnost / %		Povídání s přáteli / %		Surfování po internetu / %	
ZŠ	0	0	1	3,125	0	0	1	3,125
s maturitou	1	3,125	8	25	4	12,5	2	6,25
bez maturity	0	0	3	9,375	6	18,75	2	6,25
VŠ	0	0	1	3,125	0	0	3	9,375

Jak trávíš volný čas?								
Vzdělání otce	Studium / %		Zájmová činnost / %		Povídání s přáteli / %		Surfování po internetu / %	
ZŠ	0	0	0	0	1	3,125	0	0
s maturitou	0	0	3	9,375	4	12,5	2	6,25
bez maturity	0	0	7	21,875	4	12,5	5	15,625
VŠ	1	3,125	2	6,25	1	3,125	1	3,125

Kolik času strávíš u TV?								
Vzdělání matky	0,5 h denně / %		1 – 2 h denně / %		3 – 4 h denně / %		5 h denně a více / %	
ZŠ	0	0	1	3,125	1	3,125	0	0
s maturitou	4	12,5	6	18,75	3	9,375	2	6,25
bez maturity	2	6,25	8	25	1	3,125	0	0
VŠ	0	0	1	3,125	3	9,375	0	0

Kolik času strávíš u TV?								
Vzdělání otce	0,5 h denně / %		1 – 2 h denně / %		3 – 4 h denně / %		5 h denně a více / %	
ZŠ	0	0	0	0	1	3,125	0	0
s maturitou	1	3,125	5	15,625	2	6,25	1	3,125
bez maturity	3	9,375	8	25	4	12,5	1	3,125
VŠ	2	6,25	2	6,25	1	3,125	0	0

Ze získaného materiálu vyplývá, že děti rodičů, kteří mají středoškolské s maturitou a vysokoškolské vzdělání, tráví čas v malé míře studiem, ale převážně zájmovou činností, povídáním s přáteli, nebo surfováním po internetu, stejně jako je tomu u dětí rodičů, jejichž vzdělání je středoškolské bez maturity, nebo nižší. Co se týká trávení času u TV, tak není v podstatě rozdíl mezi dětmi, které mají vzdělanější rodiče a dětmi, které mají rodiče s nižším vzděláním. Lze tedy říct, že se neukázal markantní rozdíl v trávení volného času u dětí vzdělaných rodičů a dětmi jejichž rodiče mají nižší vzdělání. Tudíž se ukázalo, že hypotéza číslo 2 je pravdivá.

### **HYPOTÉZA č. 3:      Prosociální chování významně souvisí s žebříčkem hodnot**

Seřazení hodnot podle důležitosti			
Žebříček	Holky	Kluci	Celkem
1	Rodina	Zdraví	Zdraví
2	Zdraví	Láska	Rodina
3	Láska	Rodina	Láska
4	Přátelé	Přátelé	Přátelé
5	Vzdělání	Peníze	Peníze
6	Peníze	Kariéra	Kariéra
7	Štěstí	Svoboda	Svoboda
8	Pomoc druhým	Štěstí	Vzdělání
9	Kariéra	Vzdělání	Štěstí
10	Svoboda	Zábava	Zábava
11	Volný čas	Pomoc druhým	Pomoc druhým
12	Zábava	Volný čas	Volný čas

Když by jsi viděl(a) člověka v nouzi a mohl(a) by jsi mu pomoci. Pomůžeš mu?						
	Holky	%	Kluci	%	Celkem	%
Ano	14	43,75	13	40,625	27	84,375
Ne	2	6,25	3	9,375	5	15,625

Při porovnání těchto dvou tabulek vyplývá, že děti při sestavování žebříčku hodnot, pomoc druhým dávaly až téměř na poslední místo, ale při odpovědi na otázku s prosociálním zaměřením většinou odpovídaly kladně a to ve dvaceti sedmi případech, což činí 84,375 %. Ukazuje se, že děvčata jsou více sociálně zaměřena, než chlapci, protože pomoc druhým ustanovila na osmé místo, kdežto chlapci až na místo jedenácté. Nicméně celkovým součtem se ukázalo, že hodnota pomoc druhým je na předposledním místě, takže hypotéza číslo tři je vyvrácena.

## Závěr

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybral téma „Možnosti školy v ovlivňování hodnotové orientace dětí“. Toto téma jsem vybral, protože mne zajímal proces vzniku hodnot v člověku a co vše tento proces ovlivňuje. Díky možnosti praktické části jsem došel k poznání, jaký je reálný stav hodnot u dětí.

Teoretická část je rozdělena do tří částí. V první části se zabývám kategorizací hodnot a tím, co to hodnota vlastně je a popisu základních a zároveň nejdůležitějších hodnot, které by člověk měl mít. Ve druhé části je uvedeno několik příkladů z naší historie. Jsou zde uvedeni lidé s pevným morálním postojem, kteří neváhali položit život pro své přesvědčení. Dále je zde popis mravní výchovy, formování osobnosti a jakým způsobem přispívá škola k hodnotové orientaci. Ve školním prostředí je tento úkol postaven před pedagoga, proto je poslední podkapitola věnována tomu, jaký by měl učitel být a co by se dítě ve škole ze strany pedagoga nemělo. Poslední část obsahuje základní komponenty, s kterými dítě dochází do kontaktu a je zde popsáno jakým způsobem ovlivňují hodnotovou orientaci dítěte.

Praktická část je zaměřena na zjišťování hodnotové orientace. Do jakého pořadí různé hodnoty děti staví, jak tráví volný čas a jestli je v trávení volného času ovlivňuje vzdělání jejich rodičů a jestli se jejich chování v popsané situaci dá označit za prosociální a zda to koresponduje s žebříčkem hodnot, který sestavily.

Cílem této bakalářské práce bylo popsat hodnotový systém, jakým způsobem může škola působit na utváření hodnotové orientace dětí, jakou roli v tomto procesu hraje rodina a vše ostatní s čím dítě přichází do kontaktu. Je zde odhaleno, které vyučovací hodiny a jakým způsobem pomáhají při zvnitřňování hodnotové orientace dětí, jak prostředí, ve kterém dítě žije může umocňovat snahu školy a rodiny při výchově morálně stálé osobnosti. V této práci je také snaha ukázat pozitivní vliv kamarádů, ale také jaké úskalí kamarádství přináší a jak správně zvolená zájmová činnost dítě obohacuje a posouvá dál. Tato práce má být nápomocna při výchově ve škole, v rodině a zájmových sdruženích, kde lidé působící na děti, jsou v některých otázkách nejistí. Po prostudování této práce najdou odpovědi na spoustu otázek a obohatí se o několik podnětů, které budou moci využít při svém působení na děti, aby z nich vychovali osobnosti, které budou mít pevný morální základ a budou se schopny orientovat v hodnotových systémech. Názory, postoje

a hodnoty se v průběhu života mohou měnit, ale pokud je dobrý základ, tak nemůže dojít k osvojení deformovaných hodnot.

## Resumé

Téma bakalářské práce je „Možnosti školy v ovlivňování hodnotové orientace dětí“. Důvod, který mne vedl k výběru tohoto tématu je zájem o pochopení, jakým způsobem se hodnotová orientace utváří a skutečnost, že jde slyšet ze všech stran o zkaženosti dnešních dětí a že si ničeho neváží. Zajímalo mne proto, jak jsou na tom děti s hodnotami, jestli se dovedou orientovat v této oblasti a jestli jsou hlasy odsuzující děti oprávněné.

Cílem práce bylo popsat hodnotový systém, jakým způsobem je hodnotová orientace utvářena, co vše k tomuto procesu přispívá a jaké jevy a skutečnosti tuto práci znesnadňují. Také jsem chtěl zjistit, jaké hodnoty děti upřednostňují, jestli využívají volného času pro sebezdokonalování a zda mají sociální citění. Z těchto důvodů je práce rozdělena na dvě části. V první, tedy teoretické části, jde o vymezení pojmu hodnota, její kategorizace a vysvětlení významu základních pojmů z této oblasti. Jakým způsobem probíhá výchova k hodnotám a jaké vlivy působí na utváření hodnot. Velká část této práce je věnována vlivu prostředí na utváření hodnot, protože podle mého názoru, je to právě prostředí, kde se dítě pohybuje, které má moc výchovu umocnit, nebo likvidovat a veškerá snaha vychovatelů může být marná.

Praktická část je zaměřena na sestavení žebříčku hodnot, kde děti na přední místa staví zdraví, rodinu a lásku (v tomto pořadí) a že je v sestavování tohoto žebříčku nejvíce ovlivnila vlastní zkušenost. V otázce trávení volného času se ukázalo, že se děti nejvíce věnují zájmové činnosti. Míra prosociálního chování je uspokojivá, ale když přihlédneme k žebříčku hodnot, tak z toho vyplývá, že před pomoc druhému staví řadu jiných hodnot.

## Seznam použité literatury

BALADA, J. et. al. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: VÚP, 2005

BREZINKA, W. *Filosofické základy výchovy*. Praha : Zvon, 1996. 213 s. ISBN 80-7113-169-5

ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: ISV, 1996. 302 s. ISBN 80-8586-615-3

ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha : Portál, 2007. 655 s. ISBN 978-80-7367-273-7

GAJDOŠOVÁ, E. *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. Praha : Portál, 2007. 324 s. ISBN 80-7367-115-8

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-7178-303-X

HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha : Portál, 2004. 286 s. ISBN 978-80-7367-628-5

KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et.al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2

MÁLKOVÁ, G. *Zprostředkované učení*. Praha : Portál, 2009. 120 s. ISBN 978-80-7367-585-1



POKORNÁ, V. *Rozvoj vnímání a poznávání*. Praha : Portál, 2000. 88 s. ISBN 978-80-7367-794-7

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 2009. 382 s. ISBN 978-80-7367-503-5

SRB, V. et. al. *Jak na osobnostní a sociální výchovu*. Praha: Projekt Odysea, 2007. 59 s. ISBN 978-80-87145-00-5

STŘELEC, S. et.al. *Kapitoly teorie a metodiky výchovy I*. Brno: Paido, 1995. 198 s. ISBN 80-85931-61-3

## **SEZNAM PŘÍLOH**

**PŘÍLOHA PI: DOTAZNÍK**

## **PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK**

Ahoj,

jsem studentem 3. ročníku Institutu mezioborových studií v Brně. Chtěl bych Tě požádat o vyplnění tohoto dotazníku, který mi poskytne materiál k vypracování praktické části mé bakalářské práce.

Prosím Tě o vyplňování dle skutečnosti. Tento dotazník je anonymní a informace z něj získané, budou použity výhradně pro účely mé bakalářské práce.

Předem děkuji za spolupráci a vstřícnost.

Ve Vyškově, říjen 2012

### **Pokyny k vyplňování dotazníku**

- Označ jen jednu možnost, pokud není uvedeno v zadání jinak.
- Vybranou možnost zakroužkuj.
- Pokud budeš mít potřebu se k zadané otázce vyjádřit možnost, která není uvedena, dopiš ji.

1. Pohlaví: žena - muž

2. Bydlíš: a) s rodiči  
b) s mámou  
c) s otcem  
d) jiná možnost

3. Žijete: a) na vesnici  
b) ve městě

4. Bydlíte: a) v bytě  
b) v rodinném domě  
c) jinde

5. Jakého nejvyššího vzdělání dosáhla matka?  
a) základní škola  
b) střední s maturitou

- c) střední bez maturity
- d) vysokoškolské

6. Jakého nejvyššího vzdělání dosáhl otec?

- a) základní škola
- b) střední s maturitou
- c) střední bez maturity
- d) vysokoškolské

7. Kolik máš sourozenců?

- a) 1
- b) 2
- c) 3
- d) více

8. Zaměstnání rodičů:

- matka:
- a) zaměstnanec
  - b) podnikatelka
  - c) nezaměstnaná

- otec:
- a) zaměstnanec
  - b) podnikatel
  - c) nezaměstnaný

9. Jsou rodiče věřící?

matka: ano - ne

otec: ano - ne

10. Ty sám jsi věřící?

- a) ano
- b) ne
- c) nepřemýšlel jsem o tom

11. Dostáváš nějaké kapesné?                      ano - ne

12. Kapesné dostáváš za co?

- a) za pomoc s prací v domácnosti
- b) za prospěch
- c) dle Tvého chování
- d) jen tak

13. Jak trávíš volný čas?

- a) studiem
- b) zájmovou činností
- c) prací v domácnosti
- d) povídáním s přáteli
- e) sledováním televize
- f) surfováním po netu
- g) s rodiči

14. Kolik času trávíš u tv ?

- a) 0,5 hod. denně
- b) 1 – 2 hod. denně
- c) 3 - 4 hod. denně
- d) 5 hod. a více

15. Seřad' následující hodnoty dle toho, jak vnímáš jejich důležitost.

- označ je čísly 1- 12. (1 = nejdůležitější, 12 = nejméně důležité)

- |                    |              |
|--------------------|--------------|
| a) peníze          | g) rodina    |
| b) láska           | h) zábava    |
| c) kariéra (práce) | ch) vzdělání |
| d) zdraví          | i) přátelé   |
| e) pomoc druhým    | j) volný čas |
| f) svoboda         | k) štěstí    |

16. Kdo, nebo co Tě ovlivnilo při sestavování hodnot v otázce číslo 13 ?

- a) rodiče
- b) škola
- c) vrstevníci
- d) vlastní zkušenosti
- e) média

17. Kolik máš přátel?

- a) málo
- b) hodně
- c) nemám přátele

18. Přátele máš :

- a) stejně staré, jako jsi Ty
- b) starší
- c) mladší
- d) ve všech věkových kategoriích

19. Dovedl(a) by jsi ukrást něco v obchodě, když by jsi měl(a) hlad a neměl(a) peníze?

ano - ne

20. Pokládáš za krádež, když nevrátíš vypůjčenou školní pomůcku z majetku školy?

ano - ne

21. Když by jsi viděl(a) člověka v nouzi a mohl(a) by jsi mu pomoci. Pomůžeš mu?

ano - ne

22. Věnuješ se aktivně nějakému sportu? Napiš jakému

.....

23. Jaký je Tvůj nejoblíbenější předmět?

.....

24. Chtěl(a) by jsi studovat na střední škole, která je ukončena maturitou?

ano - ne

25. Jakému povolání by jsi se chtěl(a) v budoucnu věnovat?

.....

26. Jaké je Tvé největší přání?

.....